

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 1: Makro İktisadın Temelleri

Mikro İktisattan Makro İktisada

İnsan, temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak çeşitli malları elde etme mücadelesine giriştiğinden bu yana iktisatla özdeşleşmiştir.

Mikro ve Makro İktisat Ayrımı

İktisat, kısıtlı kaynakları kullanarak hangi malların kimler için, ne kadar üretileceği ve kimler tarafından tüketileceği gibi temel bir takım sorulara cevap arayan ve aynı zamanda fiyatın oluşum mekanizmasını açıklamaya çalışan bir bilim dalıdır. İktisat bilimi temel ekonomik sorunlara yönelik çözümleridir:

- Mikro iktisat ve
- Makro iktisat olarak iki alt bilim dalı altında incelemektedir.

Mikro iktisat, iktisadın mikro birimleri olan bireyler (tüketiciler) ve firmaların (üreticiler) iktisadi faaliyetlerini inceleyen ve aynı zamanda ihtiyaç, fayda, değer ve fiyat kavramlarını analiz eden alt dalıdır.

Makro iktisat ise, iktisadın az sayıda ve toplulaştırılmış değişkenleri analizi eden, ayrıca toplam gelir, toplam tüketim, toplam tasarruf, toplam yatırım ve fiyatlar genel seviyesi gibi konuları inceleyen alt dalıdır.

Makro İktisadın Doğuşu ve Keynes

Adam Smith'in de içinde bulunduğu iktisadi düşünce okulu olan Klasik iktisatçılar fiyat mekanizmasının görünmeyen bir el gibi işlediğini, piyasayı daima tam istihdamda dengeye getirdiğini ileri sürmüşlerdir. İleriki yıllarda Büyük Bunalım dönemi olarak da adlandırılan 10 yıllık süreçte, işsizlik oldukça yüksek düzeylere çıkmıştır. Bu kadar uzun süren yüksek işsizlik dönemini açıklayabilmekte Klasik iktisadi düşüncenin yetersiz kalması, makro iktisadın doğup gelişmesine öncülük etmiştir. Büyük Buhran döneminde bu dönemi açıklayan ve devletin belli politikalarla ekonomik çöküntülerin üstesinden gelebileceğini iddia eden bir iktisadi düşünür, John Maynard Keynes'in görüşleri öne çıkmıştır. Keynes bu sayede modern ekonominin öncüsü olmuştur. Makro iktisadın kökenleri büyük ölçüde Keynes'in İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı eserine dayandırılır. Çünkü Keynes, Klasik modellerin öne sürdüğü şekilde istihdamın fiyatlar ve ücretler tarafından belirlendiği görüşünü reddetmiş ve ekonomide üretilen mal ve hizmetlere olan toplam talebin, istihdamı belirleyen temel faktör olduğu görüşümü geliştirmiştir. Keynes devletin çeşitli politikalarla ekonomiye müdahale edebileceğini, böylece üretim ve istihdam hacmi üzerinde etkili olabileceğini savunmuştur. Keynes'in temel tezi, piyasa ekonomilerinin her zaman kendilerini düzeltecek bir mekanizmaya sahip olmadığı, yani düşük işsizlik ve yüksek üretim düzeylerini her zaman garanti edemeyeceği biçimindedir.

Makro İktisadın Bileşenleri

Makro iktisadın ekonomide dört temel gurubun (hane halkı, firmalar, devlet ve dış alem) davranışları üzerinde

durduğu söylenebilir. Bu durum "Ekonomideki Faaliyetlerin Döngüsel Akımı" yardımıyla üç aşamalı olarak açıklanabilir:

- Birinci aşama "mal ve hizmet akımıdır. Bu akımın başlangıç noktasını hane halkı ve firmalar oluşturur.
- İkinci aşama devletin yer aldığı vergiler ile mal hizmetlerin oluşturduğu bir süreçtir.
- Üçüncü aşamada ise dış alem ilişkileridir.

Bir ekonomide makroekonomik dengenin gerçekleşmesi gelir, harcama eşitliğinin sağlanabilmesine bağlıdır. Bunun için ekonominin geneli için elde edilen gelirin tamamının harcanması gerektiği açıktır. Bu durum tasarrufların olmaması anlamını taşır. Oysa gerçekte tasarruflar vardır. Bu tasarruflar yatırımlar aracılığı ile harcanmakta ve harcanamayan hiçbir gelir kalmamaktadır.

Makro İktisadın Temel Konuları

Toplam mal ve hizmet üretimi, üretim artışı (ekonomik büyüme), ekonomik dalgalanmalar (genişleme ve daralmalar), kaynakların kullanım sorunu (işsizlik), fiyat istikrarı (enflasyon, deflasyon) dış ekonomik ilişkiler (ödemeler dengesi), faiz oranlarının belirlenmesi, döviz kurlarının oluşumu gibi konular makro iktisadın ilgi alanı içindedir. Bu konular aşağıdaki gibi detaylandırılabilir.

Üretim Düzeyi ve Ekonomik Büyüme

Bir ekonomide mevcut kaynakların ne ölçüde değerlendirildiği, konusunda en sık kullanılan kavramlardan birisi Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) dir. GSYH'nın tanımını ise bir ekonomide belli bir dönemde (1 yıl) üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin parasal değerleri toplamı, olarak yapılabılır. GSYH ekonomilerin karşılaştırılmasında veya bir ekonominin yıllar itibarıyla gelişiminin izlenmesinde veya ekonomilerin yaşam standartlarının (seviyelerinin) ölçülmesinde gösterge olarak kullanılır. GSYH artışı bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde artırmanın tek yoludur. Bu da tüm ülkelerin hedeflerinden biri olan hızlı ve istikrarlı bir ekonomik büyüme ile sağlanabilir. Ekonomik büyümenin iki kaynağı bulunmaktadır:

- Birincisi, üretimde kullanılan üretim faktörlerinin miktarının artmasıdır.
- Büyümenin ikinci kaynağı ise üretim faktörlerinin verimliliğinin artmasıdır.

İşsizlik ve İstihdam

İstihdam, emek, sermaye, toprak vb. gibi çeşitli üretim faktörlerinin fiili olarak üretim sürecinde kullanılması demektir. Mevcut üretim faktörlerinin bir kısmının üretime katılmaması (katılmaması) durumuna *eksik istihdam* ya da *işsizlik* denir. Üretim faktörlerinin tamamının kullanımı durumu ise *tam istihdam* olarak ifade edilir. Yani bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa biz bu ekonominin tam istidam durumunda olduğunu ya da tam istihdama ulaştığı söylenebilir. İktisat bilimindeki bir varsayıma göre, emeğin istihdam edilmesi halinde diğer üretim faktörleri

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 1: Makro İktisadın Temelleri

de istihdam edilecektir. Dolayısıyla istihdam konusunu emek tabanlı olarak ele almakta bir sakınca yoktur. Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi, ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır. İşsizlik ise çalışma istek ve arzusunda oldukları halde iş bulamayanlardır. İşte bu istenmeyen durumun ortaya çıkış nedenleri ve çözüm önerileri makro iktisadın ilgi alanına girmektedir.

İktisatta genel kabul görmüş bir yasa olan “Okun yasasına” göre işsizlik oranındaki her %1’lik artış GSYH’nın %2,5 oranından daha düşük olmasına neden olmaktadır. Bu da göstermektedir ki işsizliğin artış bir ülke ekonomisinin büyümesi önündeki en önemli engellerden biridir. Bir ülkede işsizler ile çalışanların toplamı işgücünü meydana getirir. İşsizler sayısının işgücüne bölümü ise işsizlik oranını verir. Buna göre işsizlik oranını aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsizlerin Sayısı}}{\text{İşgücü}}$$

İşsizlik oranını yüzde ile belirtmek için yukarıdaki sonucu 100 ile çarpmamız gerekir.

Nedenlerine göre işsizlik türleri aşağıdaki gibi incelenebilir:

- **İradi İşsizlik:** Kendi istediği şekilde bir iş olursa çalışacaklarını söyleyen kişilerin oluşturdukları işsizliktir.
- **Gayri İradi İşsizlik:** İş bölümü, uzmanlaşma ve otomasyonun önemli olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkan ve ekonomi açısından asıl önemli olan işsizlik türüdür.
- **Mevsimsel İşsizlik:** Bazı ekonomik faaliyetlerin belirli mevsimlerde yapılabilmesi sebebiyle ortaya çıkan işsizliktir.
- **Konjonktürel İşsizlik:** Devrevi işsizlik adı da verilen bu gayriiradi işsizlik türü ekonomik hayatın hep aynı faaliyet seviyesini devam ettiremeyip dalgalanmalar oluşturulmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Ekonomik yaşamda zaman zaman ortaya çıkan daralmaların yarattığı işsizliktir.
- **Yapısal İşsizlik:** Bir ülkenin ekonomik yapısında meydana gelen değişmelerin sebep olduğu işsizliğe “yapısal işsizlik” denir.
- **Friksiyonel İşsizlik:** Geçici işsizlik olup, iş gücüne yeni katılanları ve işinden çıkartılanları ya da yeni iş arayanları kapsamaktadır.

Fiyat İstikrarı ve Enflasyon

Fiyat istikrarı, bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin aşağı ya da yukarı yönde hareket etme eğiliminin olmaması durumudur. Fiyat istikrarı ve bununla ilgili olarak karşımıza çıkan enflasyon, makro iktisadın temel konuları arasındadır.

Fiyat istikrarının sağlanmadığı ortamlarda ekonomik karar birimleri yatırım ve tüketim kararlarını alırken görece

fiyat değişmelerini kolaylıkla ayırt edememektedirler ve karar verebilmek için gerekli bilgiye sahip olmadıkları için sağlıklı karar verememektedirler. Gelecek öngörülemediği için finansal piyasaların verimli finansal aracılık yapma yeteneklerini azaltmaktadır. Yatırımcılar, özellikle uzun vadeli yatırımlarının getiri oranlarında, ek olarak enflasyon ortamının yarattığı belirsizlik nedeniyle risk primi talep etmektedirler. Fiyat istikrarının olmadığı bir ortamda uzun soluklu ekonomik programların uygulanması mümkün olmamaktadır. Fiyat istikrarsızlığı uluslararası piyasalarda ekonominin rekabet gücünü azaltmaktadır. Ayrıca gelir dağılımını da bozmaktadır.

Ekonomide fiyat istikrarsızlığı denilince iki kavram karşımıza çıkmaktadır:

- İlki enflasyon yani fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış iken,
- İkincisi deflasyon yani fiyatlar genel düzeyindeki sürekli düşüştür.

Enflasyon, XX. yy. boyunca iktisat politikacılarının üstesinden gelmeleri gereken sorunların başında gelmiştir. Özellikle memur, işçi gibi sabit geliri olanların fakirleşmelerine neden olan enflasyon, gelir dağılımı adaletsizliğine yol açmada da önemli bir rol oynamaktadır.

Enflasyon oranı, fiyatlar genel düzeyinde (bütün mal ve hizmetlerde) belirli bir zaman diliminde meydana gelen değişme oranıdır. Bu oran, ülke genelindeki fiyat artışlarının ölçüsü olarak kullanılan fiyat endekslerinden yararlanarak hesaplanmaktadır. Fiyatlar genel düzeyi, ekonomideki bütün mal ve hizmet fiyatlarının belli bir dönemdeki tartılı ortalamasını göstermektedir. Fiyatlar genel düzeyi bir indeksle belirlenir. Bunun için önce herhangi bir yılın fiyat düzeyi temel kabul edilip 100 ile gösterilir. Sonra diğer yıllara ait düzeyler basit bir orantı hesabı ile bu 100 değerine göre değerlendirilir. Fiyat endeksleri; Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) ve GSYH Deflâtörü olarak sıralanmaktadır. Enflasyonu ölçmek için en çok kullanılan endeks, tüketicilerin satın aldıkları mal ve hizmetlerin perakende fiyatlarındaki değişmeleri ölçen TÜFE’dir. TÜFE aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$TÜFE = \frac{\text{Tüketici Sepetinin Cari Yıldaki Değeri}}{\text{Tüketici Sepetinin Taban Yılındaki Değeri}} \times 100$$

TÜFE hesaplandıktan sonra, iki dönem arasında fiyat genel düzeyinin nasıl değiştiği yani enflasyon oranı aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$Enfl. Or. = \frac{\text{İkinci yıldaki TÜFE} - \text{Birinci yıldaki TÜFE}}{\text{Birinci yıldaki TÜFE}} \times 100$$

ÜFE, toptan fiyatlardaki değişmeleri ölçer. Tarım, madencilik, imalat sanayi ve enerji sektöründeki belli sayıdaki ürünün (Türkiye’de yaklaşık 650) fiyatlarındaki değişimleri inceler. ÜFE’de en çok izlenen rakam “çekirdek enflasyondur.

En iyi enflasyon ölçüsü olarak kabul edilen GSYH deflâtörü, milli gelir hesabında yer alan tüm mal ve hizmetlerin fiyat artışını içerir. Bu deflâtörü bulmak için, GSYH’deki cari

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 1: Makro İktisadın Temelleri

artış, sabit fiyatlarla hesaplanan reel artışla karşılaştırılır. GSYH deflatörü nominal GSYH'nın reel GSYH'ya oranıdır ve aradaki fark, fiyat gelişmelerini ifade eder.

$$GSYH \text{ Deflatörü} = \frac{\text{Cari fiyatlarla GSYH}}{\text{Sabit Fiyatlarla GSYH}}$$

Fiyat genel düzeyinin değerini iki dönem için bu şekilde hesapladıktan sonra, fiyat genel düzeyindeki değişikliği hesaplayarak enflasyon oranını aşağıdaki gibi bulunur:

$$\text{Enf. Or.} = \frac{\text{İkinci yıl GSYH Def.} - \text{Birinci yıl GSYH Def.}}{\text{Birinci yıldaki GSYH Deflatörü}} \times 100$$

En önemli ekonomik istikrarsızlık türlerinden birisi olan enflasyon, ekonomik birimler üzerinde çeşitli etkiler yaratmaktadır. Bu etkileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Gelir Dağılımını Bozucu Etkisi
- Tasarruf Oranlarını Azaltma Etkisi
- Ödemeler Dengesini Bozucu Etkisi
- Ulusal Paradan Kaçış Etkisi

Dış Ekonomik İlişkiler (Ödemeler Bilançosu)

Dış ekonomik ilişkiler ele alınan ülke ile dış dünya arasındaki mal, hizmet ve faktör akımlarını içerir. Faktör akımları “*sermaye*”, “*emek*” ve “*teknolojiden*” oluşur. Uluslararası ekonomik işlemler sonucunda genellikle parasal bir ödeme vardır. Ödemeler bilançosu bir ülkenin dış ekonomik durumunun göstergesi olarak makro iktisat açısından çok büyük önem taşır. Çünkü bu bilançonun açık yada fazla vermesi milli gelir ve istihdam düzeyi, kalkınma hızı, fiyat istikrarı ve dolayısıyla ekonomik refah üzerinde önemli etkiler doğurur.

Ödemeler bilançosunda, ana ülkede yerleşik gerçek kişi, firma veya kurumların, yabancı ülkelerle yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistematik olarak tutulan kayıtları yer alır. Bu bağlamda ödemeler bilançosu; belirli bir süre içinde ülke vatandaşları ile yabancı ülkeler arasında yapılan ekonomik akımların ve bu akımlara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerden meydana gelen değişikliklerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak tespit edildiği istatistikî bir tablodur. Dış ödemeler bilançosunun açık vermesi, söz konusu ülkenin dış ekonomik ilişkilerindeki bozulmayı gösterir. Dış açık veren ülkelerin parası yabancı paralar karşısında değer kaybeder.

Makro İktisatta Değişkenler Arası İlişkiler

Makroekonomik değişkenler (enflasyon, işsizlik, büyüme) arasında bazı ilişkiler söz konusudur. Bunlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Büyüme-İşsizlik Oranı ve Okun Yasası

Reel gayri safi hâsılının büyümesini ortaya koyan etkenlerden birisi, üretim faktörlerinin istihdamındaki değişmelerdir. Bu bağlamda üretim faktörlerinden birisi olan iş gücü ile ekonomik büyüme arasında da bir ilişkinin olması doğaldır. Amerikan ekonomisine ilişkin büyüme ile işsizlik rakamlarını inceleyen Arthur Okun, reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranının düştüğünü, aksine

reel büyüme oranının düşük düzeyde kaldığı hatta negatif olduğu yıllarda, işsizlik oranının arttığını saptamıştır. Bu bağlamda GSYH'da yüksek oranda büyüme ile işsizlik oranının azalması birlikte gözlenebilir. Büyüme ve işsizlik arasında, normal şartlarda rastlanan ilişki bu yöndedir.

Okun'un 1962'de ABD ekonomisi için işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ters yönlü ilişkiyi test eden deneysel çalışması iktisat literatürüne “Okun Kanunu” olarak girmiştir. Son yıllarda ise ekonomi literatüründe Okun yasasını konu olan çalışmalar işsizlik oranı ile büyüme arasındaki asimetri ilişkisinin varlığına odaklanmıştır. Okun yasasında asimetri ilişkisinin varlığına neden olarak da faktör ikamesi, işgücüne katılım ve sektörel büyüme oranlarındaki farklılık, büyüyen ve küçülen firmalar arasındaki asimetri ve zaman uyumsuzluğu olarak gösterilmektedir.

Enflasyon-İşsizlik

Enflasyon da işsizlik gibi başlıca ekonomik sorunlardan biridir. Ancak enflasyonun maliyeti işsizlik kadar açık değildir. İşsizlik, direkt olarak potansiyel üretimin azalmasına yol açarken, enflasyonda açık bir üretim kaybından söz edilemez. Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişki teorik olarak Phillips eğrisi ile açıklanmaktadır. Phillips eğrisi, enflasyon ile işsizlik arasındaki ters orantıyı işaret etmektedir. Phillips eğrisi temelinde Ekonomik faaliyet sürecinde işsizliğin azaltılması yönündeki çabalar, enflasyonu artırma eğilimi gösterebilir. Ekonomide talep düzeyinin yükselmesi işsizlik oranını düşürecek, ancak enflasyon oranını yükseltecektir. Bunun nedeni ise emek piyasasında ortaya çıkacak bir talep fazlalığının işsizlik oranını düşürmesidir. Diğer yandan emek talebinin artması parasal ücretleri arttıracak, ücretler bir üretim maliyeti olduğu için, bu artış fiyatların da artmasına, yani enflasyona neden olacaktır. Ancak Phillips eğrisi ile açıklanan enflasyon-işsizlik ilişkisi sadece kısa dönem için geçerlidir, uzun dönemde böyle bir ilişki söz konusu değildir.

Enflasyon-Ekonomik Büyüme

1970'lerden önce enflasyon bir sorun olarak görülmemiş ve ekonomik büyümeyi desteklediğine yönelik tezler savunulmuştur. 1970'li yıllara geldiğimizde ise birçok ülkede yüksek enflasyon oranlarına ulaşıırken, büyüme oranları düşmüştür. Enflasyon-büyüme ilişkisinin pozitif yönlü olduğunun kabulü, gerek II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde gözlenen yüksek enflasyon ve yüksek büyüme hızı deneyimleri, gerekse döneme damgasını vuran Phillips Eğrisi yaklaşımı ile olmuştur. Özellikle Keynesyen ve Parasalcı iktisatçılar, “enflasyon ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler” görüşüne karşılık “enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini” savunan görüşlerde bulunmaktadır. Enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini test eden ampirik çalışmalarda da benzer şekilde tam bir mutabakatın sağlanmadığı görülmektedir. Ancak temel tartışma genel olarak iki değişken arasındaki ilişkinin varlığından çok, ilişkinin yönü üzerinde odaklanmaktadır.

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 2: Ulusal Gelir ve Refahın Ölçümü

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)

Milli gelir hesapları bir ülkenin belirli bir dönemdeki iktisadi gelişme durumunu ve gerçekleştirilen iktisadi faaliyetler sonucu yaratılan gelirini gösterirler. Bu hesaplar kalkınma plan ve programlarının hazırlanmasına esas olan verilerdir. Ayrıca ekonomi politikalarının etkisini ve başarı derecesini ölçmekte kullanılırlar.

Bir ekonominin ne kadar ürettiğinin en önemli göstergesi Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dır (GSYH). Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) bir ülkenin ulusal sınırları içerisinde belirli bir dönemde üretilen tüm tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin toplam piyasa değerine denir. GSYH'nin ölçülmesi hiç de kolay değildir. Zira ekonomide hesaplama döneminde gerçekleşen tüm iktisadi aktivitelerin ölçülmesi gerekmektedir.

GSYH tanımında dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar vardır;

- Birincisi GSYH, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin piyasa değeri ile ifade edilir. Bir ekonomide üretilen aklınıza gelebilecek tüm mal ve hizmetler GSYH'ya dahil edilir. Farklı aktivitelerin tek hesaba katılabilmesi için ortak bir ölçü birimi gerekmektedir. Her bir aktivite birim piyasa fiyatı ile üretim miktarı çarpılarak bulunan piyasa değeri ile GSYH hesabına dahil edilir.
- İkincisi GSYH hesaplanırken üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin hesaba katılması gerekmektedir. GSYH hesaplamasında ara mallar hesaba katılmaz. Eğer katılırsa "mükerrer (çifte) sayma" hatası yapılmış olur.
- Üçüncüsü GSYH hesaplanmasında hesap döneminde üretilen mal ve hizmetler dahil edilir. Daha önceden üretilmiş mal ve hizmetler hesap döneminde işlem görse de GSYH'ya dahil edilmezler.
- Dördüncüsü, GSYH bir ülkenin ulusal sınırları içerisinde üretilen mal ve hizmetleri kapsar. Söz konusu ülkenin vatandaşları tarafından başka bir ülkede üretilen mal ve hizmetleri kapsamaz.

Son olarak GSYH belirli bir zaman periyodu için ölçülür. Zaman periyodu genelde üç ay ve/veya bir yıldır.

GSYH'nın Hesaplanması

Bir ekonominin GSYH'si üç farklı yöntemle hesaplanabilir. Bunlar;

- Üretim yöntemi,
- Gelir yöntemi,
- Harcama yöntemidir.

Eğer ölçme hataları yoksa normal şartlar altında bu üç farklı yöntemle hesaplanan GSYH'lerin birbirine eşit olması gerekir. Çünkü geliri yaratan şey üretim, harcamayı olanaklı kılan ise gelirdir.

Üretim gelire, gelir de harcamaya eşit olmak zorundadır. Bu üç farklı GSYH hesaplama yöntemini aşağıda kısaca açıklanmıştır.

GSYH'nın üretim yöntemi ile hesaplanması: Ekonomide üretilmiş nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerlerinin toplanması suretiyle yapılır. Bu hesaplama yapılırken özellikle üretim sürecinde ara mal olarak kullanılan mal ve hizmetler hesaplama dahil edilmez. Bunu yapmanın yolu ise ekonomik birimler tarafından üretilen katma değerlerin toplanmasıdır.

GSYH'nın gelir yaklaşımı ile hesaplanması: Bir ekonomide ekonomik faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerin toplanması suretiyle olur. Üretime katılan her üretim faktörü bir gelir elde etmektedir. Emek ücret geliri elde ederken, sermaye faiz, girişim kâr, toprak rant geliri elde edecektir. Gelir yöntemi ile hesaplanan GSYH'ya amortismanlar ekler, devlete ödenen dolaylı vergileri ve devletin yaptığı sübvansiyon ödemelerini çıkarırsak gelir yaklaşımı ile GSYH hesaplanmış olacaktır. Amortisman, mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan bina, makina, teçhizat gibi fiziksel sermayenin yıpranma ve eskimesi nedeniyle değerinde meydana gelen azalmanın parasal büyüklüğüdür.

GSYH'nın harcama yöntemi ile ölçülmesi: Bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlere kullanıcılar tarafından yapılan harcamaların toplanmasıdır. Bir ekonomideki harcamalar dört ana gruba ayrılırlar. Bunlar; Tüketim harcamaları (C), Yatırım harcamaları (I), Kamu harcamaları (G) ve Net ihracattır (X-M).

GSYH ve GSMH

GSYH ile GSMH arasındaki fark bir ekonominin yarattığı gelir ile elde ettiği gelir arasındaki farka eşittir. GSMH nerede olursa olsun bir ekonominin üretim faktörleri ile üretilen mal ve hizmetlerin parasal değeridir.

Diğer bir ifade ile bir ülkenin üretim faktörleri ile o ülke sınırları içerisinde ve dışarısında belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir.

GSMH hesaplamasında söz konusu olan üretimin mutlaka o ülkenin sınırları içerisinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Ülke dışında üretilen gelirden GSMH hesaplamasına dahil edilmemektedir. Dolayısıyla GSMH'yı elde edebilmek için o ülkenin GSYH'na net faktör gelirlerini (NFG) ilave etmek gerekmektedir:

$$GSMH = GSYH + NFG$$

Net faktör gelirleri (NFG) yerli üretim faktörlerine yurtdışından yapılan ödemeler ile yerli ekonomi tarafından yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler arasındaki farktır.

GSYH yerli ekonominin durumu hakkında bilgi vermesi bakımından GSMH'ya göre daha iyi bir ölçüttür. Fakat bir ülkenin vatandaşlarının ekonomik refahı hakkındaki doğru bilgiyi ise GSMH verecektir.

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 2: Ulusal Gelir ve Refahın Ölçümü

Diğer Ulusal Gelir Ölçütleri

Ulusal gelirin ölçülmesinde GSYH ve GSMH'nın yanında başka ölçütlerde kullanılmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

GSYH brüt bir büyüklüktür. Diğer bir deyişle nihai mal ve hizmetlerin üretimi gerçekleştirilirken yıpranma ve eskime nedeni ile fiziksel sermayede meydana gelen değer kaybı yani amortismanlar hesaplamaya dahil edilmiştir. O yüzden safi (net) yurtiçi hasılaya ulaşmak için GSYH'dan amortismanların çıkarılması gerekmektedir. O zaman Safi Yurtiçi Hasıla (SYH) şöyle yazılabilir:

$$SYH = GSYH - \text{Amortismanlar}$$

GSYH'yı tanımlarken nihai mal ve hizmetleri piyasa fiyatı ile ifade ettik. Mal ve hizmetlerin değeri faktör maliyeti cinsinden de ifade edilebilir. Bir mal ya da hizmetin faktör maliyeti o mal ya da hizmeti üretmek için kullanılan faktörlere yapılan ödemelerin toplanması suretiyle bulunabilir. Milli Gelir'i (MG) hesaplayabilmek için SMH'dan dolaylı vergileri çıkarıp, sübvansiyonları eklemek gerekir:

$$MG = SMH - \text{Dolaylı Vergiler} + \text{Sübvansiyonlar}$$

Aslında MG üretim faktörlerine yapılan ödemelerin toplamından başka bir şey değildir:

$$MG = \text{Ücret} + \text{Kar} + \text{Faiz} + \text{Rant}$$

O yüzden MG'e aynı zamanda "faktör fiyatları ile safi milli hasıla" da denir.

Nominal ve Reel GSYH

GSYH'nın hesaplandığı dönemde piyasada geçerli olan fiyatlarla hesaplanmış GSYH'ya nominal GSYH diyoruz. Nominal GSYH'ya cari fiyatlarla GSYH'da denir. Belirli bir yıldaki GSYH'nın baz yılı fiyatları cinsinden değerine ise Reel GSYH diyoruz. Reel GSYH'ya sabit fiyatlarla GSYH'da denir.

Nominal GSYH içinde fiyat değişimlerini de barındırdığı için özellikle bir ekonominin performansını değerlendirmede kullanılamaz. O yüzden fiyat değişimlerinin etkilerini içermeyen, dolayısıyla ekonominin gerçek üretim kapasitesini yansıtan bir ölçüte ihtiyaç vardır. Bu reel ya da sabit fiyatlarla GSYH'dır. Reel GSYH fiyat değişimlerini içermediği için ekonominin gerçek üretim kapasitesindeki değişimi yansıtır. Reel GSYH hesaplanırken genellikle bir baz yıl seçilip GSYH o yılın fiyatları ile hesaplanır. Nominal GSYH ile reel GSYH arasındaki temel fark kullanılan fiyatlardır.

Reel GSYH belki de en çok kullanılan ulusal gelir ölçütüdür. Çünkü bir ekonominin bir yıldan diğer yıla büyüme oranı reel GSYH kullanılarak ölçülebilir. Ekonomik büyüme bir ekonominin üretim kapasitesinin zaman içerisinde reel olarak artmasıdır. Ekonominin üretim kapasitesindeki reel değişimi ölçmenin en güvenilir yolu ise reel GSYH'deki değişimi ölçmektir.

Nominal olarak ifade edilen iktisadi değişkenleri reel olarak ifade edebilmek için fiyatların ne kadar değiştiği bilgisine ihtiyaç vardır. Mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimi fiyat endeksleri ile takip ederiz. Fiyat endeksi bir grup mal ve hizmetin cari fiyatlarla değerinin aynı mal grubunun belirli bir yıldaki (baz yılı) fiyatlarla değerine oranıdır. Fiyat endeksindeki bir dönemden bir başka döneme değişim (aylık ya da yıllık olabilir) fiyatlar genel düzeyindeki değişim oranını verecektir. Mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişim farklı fiyat endeksleri kullanılarak ölçülür. Bunlar arasında en çok kullanılan fiyat endeksleri;

- Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve
- Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)'dir.

Her iki fiyat endeksinde de belirli bir grup mal ve hizmet seçilmekte ve bu mal grubunun fiyatları genel düzeyindeki değişim incelenmektedir.

Ekonomideki tüm mal ve hizmetleri içeren fiyat endeksi ise GSYH Deflatörü'dür. GSYH deflatörü bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin genel fiyat ortalamasının değişimini yansıtır. GSYH Deflatörü; Nominal GSYH'daki fiyat değişim etkisini yok ederek reel GSYH'yı hesaplamak için kullanılan özel bir fiyat endeksidir.

Burada akla şu gelebilir; GSYH Her Şeyi Ölçer Mi? GSYH gerçekte her şeyi ölçemez. GSYH bir ekonomideki belirli bir zaman periyodundaki iktisadi aktiviteleri ölçen çok önemli bir değişkendir. Fakat ulusal gelir ölçütleri iktisadi hayattaki tüm aktiviteleri içermeyebilir. Bu aktiviteler şunlardır:

- GSYH kanun dışı ekonomik aktiviteleri içermez. Kaçak içki-uyuşturucu üretim ve ticareti, kumar vb. mal ve hizmetler GSYH içerisine dahil edilmezler.
- Kayıt dışı ya da yeraltı ekonomisi dediğimiz, bildirilmeyen dolayısıyla kayıt dışı yapılan iktisadi işlemlerde GSYH hesaplamalarına dahil edilmezler.
- Piyasa dışı iktisadi aktiviteler GSYH'ya dahil edilmezler. Hane halklarının temizlik, yemek yapma, çocuk bakma vb. ev içi mal ve hizmet üretimleri gibi piyasa dışı aktiviteler GSYH hesabına dahil edilmezler.
- Hepimiz biliyoruz ki tükettiğimiz mal ve hizmetlerin kalitesi artan teknoloji ile birlikte her geçen gün iyileşmektedir. GSYH'nın sabit ya da nominal fiyatlarla hesaplanması mal ve hizmetlerin kalitelerinde ortaya çıkan iyileşmelerin hesaba katılmasını imkansız kılmaktadır.
- Son olarak bir ekonomide üretilen mal ve hizmetler GSYH'ya dahil edilirken, bu mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimi esnasında çevreye verilen zararlar GSYH'ya dahil edilemez.

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 2: Ulusal Gelir ve Refahın Ölçümü

Bir Refah Ölçütü Olarak GSYH ve Uluslararası Refah Karşılaştırmaları

GSYH'nın mutlak anlamda bir refah ölçütü olduğu söylemek zordur. bir refah ölçütü olarak kişi başına düşen gelire, yani kişi başına GSYH'ya (KBGSYH) bakmak gerekir. Bir ekonominin kişi başına düşen GSYH'sı o ekonominin GSYH'nın nüfusuna bölünerek elde edilir. Kişi başına düşen GSYH için en makro düzeydeki üretkenlik (verimlilik) ölçütü de denebilir.

Nominal döviz kuru bir ulusal paranın bir biriminin başka bir ulusal para cinsinden değeri yani fiyatıdır. Diğer bir ifade ile bir ülkenin parasının başka bir ülkenin parasına dönüşüm oranıdır. Nominal döviz kuru parasal bir ifadedir.

Reel döviz kuru ise iki ülke arasındaki benzer mal ve hizmetlerin dönüşüm oranıdır. Reel döviz kuru belirli bir grup mal ve hizmetin ülke arasındaki değişim oranıdır. Reel döviz kuru aslında iki ülkenin fiyatları ile nominal döviz kurunun bir fonksiyonudur.

Satın alma gücü paritesi (SGP), ülkelerarasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldıran bir çeşit düzeltilmiş döviz kurudur. Satın alma gücü paritesi belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gerekli ulusal para tutarlarının birbirine oranıdır. Başka bir ifadeyle SGP, farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen bir değişim oranıdır. SGP'ye göre iki ülke parası arasındaki nominal döviz kuru bu ülkeler arasındaki fiyat farkını yansıtmalıdır. SGP, nominal döviz kuru ile hesaplanmış kişi başına düşen GSYH'dan daha iyi bir refah karşılaştırması yapabilmeye olanak sağlar.

İnsani Gelişme Endeksi ise; ister nominal ister reel hesaplınsın ya da SGP ile hesaplınsın kişi başına GSYH toplumun genelinin refah düzeyini yansıtmayabilir. Özellikle gelirin adil dağılmadığı, ekonomik gelişmeye sosyal gelişmelerin eşlik etmediği durumlarda kişi başına düşen ortalama gelir yüksek olsa bile toplum refahı yüksek olmayabilir. Çünkü KBGSYH gelir ya da harcamaya dayanan bir refah ölçütüdür. Gerçek yaşam kalitesini yansıtmayabilir.

Ülkeler arasında daha doğru bir refah karşılaştırması yapabilmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksine (IGE) bakmak gerekebilir. İnsani Gelişme Endeksi; gelir, eğitim ve sağlıklı yaşam süresini hesaba katarak ülkeleri insani gelişme düzeyine göre sıralayan bir endekstir. Birleşmiş Milletlerin hazırladığı bu endeks, insan refahını belirleyen üç temel unsuru göz önünde bulundurmaktadır: Gelir, eğitim ve sağlıklı yaşam süresi. Endeksin en önemli bileşeni SGP ile hesaplanan kişi başına reel GSMH'dır. Endeksin amacı, gelir düzeyinin ötesine geçen bir refah değerlendirmesi yapmaktır. Bunun da nedeni, gelir düzeyinin artmasının her zaman sosyal ve kültürel gelişmeye yol açmadığı gerçeğidir.

Giriş

Bu bölümde öncelikle, dışa kapalı bir ekonomide tüketim, tasarruf ve yatırım harcamaları arasındaki ilişki ile tüketim harcamaları ve yatırım harcamalarını belirleyen faktörler ele alınmaktadır. Sonrasında ise reel faiz oranının belirlendiği ödünç verilebilir fonlar piyasası üzerinde durulmaktadır.

Tüketim, Tasarruf ve Yatırım İlişkisi

Bir ekonomide bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini temsil eden GSYH'yi Y ile gösterirsek, gelir-harcama ilişkisi şu şekilde ifade edebiliriz:

$$Y = C + I + G + NX$$

Milli gelir özdeşliği adını verdiğimiz bu özdeşlikte Y 'nin, toplam tüketim (C), toplam yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve net ihracat (NX) şeklinde dört bileşenin olduğu görülmektedir. Söz konusu özdeşlik açık ekonomiler için geçerlidir. *Açık ekonomi*, diğer ülkelerle ticari ilişkilerin olduğu ekonomilere verilen addır. *Kapalı ekonomi* ise diğer ülkelerle ticari ilişkilerin olmadığı ekonomileri temsil etmektedir. Bu bölümde tüketim, tasarruf ve yatırım ilişkisi kapalı ekonomiler kapsamında incelenmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki özdeşlikte net ihracat sıfır değerini ($NX=0$) alacaktır. Bu kapsamda milli gelir özdeşliğini kapalı bir ekonomi için şu şekilde yeniden oluşturabiliriz:

$$Y = C + I + G$$

Özdeşlik yatırımlar için tekrar yazıldığında ise;

$$I = Y - C - G$$

ifadesine ulaşılmaktadır. Söz konusu eşitliğin sağ tarafındaki ifadeye ise ($Y - C - G$) *tasarruflar (toplam tasarruflar)* adı verilmektedir. Görüldüğü gibi bir ekonomide toplam gelirin hanehalkları veya devlet tarafından tüketilmeyen kısmı tasarruf olarak adlandırılmaktadır ve şu şekilde gösterilmektedir:

$$S = Y - C - G$$

Bir ekonomide net vergi hasılatı ise şu şekildedir:

$$T = TA - TR$$

Burada TA devletin toplam vergi hasılatını, TR ise devletin hanehalklarına yaptığı transfer ödemelerini göstermektedir. T ise devletin net vergi hasılatını temsil etmektedir. Net vergi hasılatını yukarıdaki tasarruf eşitliğinin sağ tarafına ekleyip çıkardığımız zaman ise eşitlik değişmeyecektir.

$$S = (Y - T - C) + (T - G)$$

Bu ifadede yer alan ($Y - T - C$) özel tasarrufları, ($T - G$) ise kamu tasarruflarını gösterir. Eşitlikten de anlaşılacağı gibi bir ekonomide toplam tasarruflar özel tasarruflar ve kamu tasarruflarının toplamından oluşur.

Kapalı bir ekonomide toplam gelirin tüketilmeyen kısmının tamamının yatırımlar için kullanıldığı varsayımı altında yatırım-tasarruf eşitliği ise şu şekilde ifade edilir:

$$I = S$$

Diğer taraftan hanehalklarının toplam gelirlerinin bir kısmı devlet tarafından vergi olarak alınır. Toplam gelirden devlete ödenen vergiler çıkarıldığında kalan kısma ise toplam harcanabilir gelir (YD) adı verilir.

$$YD = Y - TA + TR = Y - T$$

Eşitlikten de anlaşılacağı gibi vergi ödemeleri hanehalkları için harcanabilir geliri azaltırken, devletin hanehalklarına yaptığı transfer ödemeleri harcanabilir geliri artırır. Bu durumda hanehalkları artık harcanabilir gelirin bir kısmını tüketecektir ve bir kısmını tasarruf edecektir.

$$YD = S + C$$

Bu eşitliği toplam gelir için de ifade etmek mümkündür:

$$Y = S + C + T$$

Yukarıdaki eşitliği toplam tasarruflar için yeniden yazarsak;

$$S = Y - C - T$$

ifadesini elde ederiz. Eşitlikten de anlaşılacağı gibi bir ekonomide toplam tasarrufları, toplam gelirin, tüketim harcamaları ve net vergi hasılatından kalan kısmı şeklinde ifade etmek de mümkündür. Bu ve yukarıda gösterilen tüm özdeşlikler bir ekonomide toplam tüketim harcamaları, toplam yatırım harcamaları ve toplam tasarrufların birbiriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Tüketim ve Tasarruf

Tüketim harcamaları toplam harcamalar içinde en yüksek paya sahip bileşendir. Bu bölümde tüketim harcamalarını belirleyen faktörler ele alınmaktadır. Bu kapsamda tüketim harcamalarını etkileyen 4 temel faktörden bahsedilebilir:

- Cari gelir,
- Beklentiler,
- Servet ve
- Reel faiz oranı.

Cari Gelir: Bir dönem boyunca elde edilen gelire o dönemin *cari geliri* adı verilir. Cari gelirin vergiler ödedikten sonra kalan kısmına ise *cari harcanabilir gelir* denir. Aksi belirtilmediği müddetçe cari gelir, cari harcanabilir gelir kavramı yerine kullanılmaktadır.

Cari gelir ile tüketim harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu varsayılır. Dolayısıyla cari gelirdeki artışların bireylerin tüketim harcamalarını arttırması beklenir. Artan gelirin ne kadarının tüketime ayrılacağı ise bireylerin *marjinal tüketim eğilimi (MPC)* tarafından belirlenir. Bireyler artan gelirin tamamını tüketmeleri durumunda $MPC=1$, tamamını tasarruf etmeleri durumunda ise $MPC=0$ değerini alacaktır. Bireyler artan cari gelirlerinin bir kısmını tüketecek bir kısmını da tasarruf edecekleri için MPC , 0 ile 1 arasında bir değer olarak karşımıza çıkacaktır.

Cari gelirdeki artışın ne kadarının tüketileceği MPC 'ye bağlı iken, toplam gelirin ne kadarının tüketileceği ortalama tüketim eğilimine (APC) bağlıdır. Ortalama tüketim eğilimi

de marjinal tüketim eğilimi gibi 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır.

Beklentiler: Kişiler bir dönemde yapacakları harcamalara yalnızca o döneme ait cari geliri dikkate alarak yapmazlar. Gelecek dönemdeki gelir beklentisi de cari dönemdeki harcama düzeyini etkilemektedir. Birey beklenen gelirinin artacağını düşünüyorsa bugünkü tüketimini de arttıracaktır. Birey bu şekilde gelecekte yapacağı tüketim harcamasının bir kısmını bugün gerçekleştirerek *dönemler arası ticaret* yapmaktadır. Benzer şekilde beklenen gelirin düşmesi de bireylerin cari dönemdeki tüketim harcamalarının azalmasına yol açacaktır. Bu her iki durumda bireylerin tüketimlerini zaman zaman içinde istikrarlı hale getirmek istemelerinin bir sonucudur.

Servet: Hanehalkları için servet, sahip oldukları toplam varlıklardan, borçlarının çıkarılması sonucu elde edilen tutardır. Bu bireyin her dönem yaptığı tasarrufların toplamıyla aynı anlama gelir. Bireylerin servetindeki artış veya azalışların tüketim harcamaları üzerindeki etkisi beklenen gelirin etkisi ile benzerdir. Bireylerin servet düzeyleri arttıkça cari dönemdeki tüketim harcamaları artacak, servetin azalması durumunda ise cari dönem tüketimi azalacaktır.

Reel Faiz Oranı: Fiyat artışlarından arındırılmış faiz oranı şeklinde tanımlanan reel faiz oranı şu şekilde ifade edilir:

$$r = i - \pi$$

Eşitlikte r reel faiz oranını, i nominal faiz oranını π ise fiyat artışlarını temsil eden enflasyon oranını göstermektedir. Burada r gelecek yılın faiz oranı yardımıyla hesaplanmaktadır. Dolayısıyla gelecek dönem enflasyon oranına ihtiyacımız vardır. Bu noktada beklenen enflasyon (π^e) gelecek dönem enflasyonu olarak kullanılır. Eşitliği gelecek dönem beklenen enflasyonuna göre yeniden tasarlayacak olursak;

$$r = i - \pi^e$$

ifadesine ulaşırız. Eşitlikten de anlaşılacağı gibi reel faiz oranının aslında beklenen reel faiz oranıdır.

Reel faiz oranında meydana gelen bir artış bireyin gelecek dönem elde edeceği faiz getirisini arttıracaktır. Dolayısıyla birey için gelecek dönem tüketimi daha cazip hale gelecek ve cari dönem tüketimi azalacaktır. Bu şekilde reel faiz oranının cari dönem tüketim düzeyini azaltmasına *ikame etkisi* adı verilir. Diğer taraftan reel faiz oranında meydana gelen bir artış bireyin gelecekteki belirli bir miktar tüketim seviyesine bugün daha az tasarruf yaparak ulaşabilmesini sağlayacaktır. Böylece bireyin cari dönem tasarrufu azalacak, tüketim harcamaları ise artacaktır. Bu şekilde reel faiz oranında meydana gelen bir artışın tasarrufları azaltması ve tüketim harcamalarını arttırmasına *gelir etkisi* adı verilmektedir. Görüldüğü gibi reel faiz oranındaki değişimlerin tüketim harcamalarını üzerinde birbirinin tam tersi iki etkisi söz konusudur. Dolayısıyla reel faiz oranında meydana gelecek bir değişimin tüketim harcamalarını ne

yönde değiştireceği ikame ve gelir etkilerinin büyüklüğü ile ilgilidir.

Tasarruf yapan, borç veren ve borç alan açısından ayrı ayrı bakıldığı zaman ise ikame etkisinin borç alan bireyler ve tasarruf yapanlar için aynı yönde işlediği görülmektedir. Her iki durumda da reel faiz oranındaki bir artış tüketimi azaltacak, tasarrufu arttıracaktır. Diğer taraftan gelir etkisi borç alan bireyler için farklı işleyecektir. Borç alan birey için reel faiz oranında meydana gelen bir artış bireyin gelecek dönem servetini azaltacağı için cari dönem tüketimini de azaltacaktır. Dolayısıyla reel faiz oranındaki artış borç alanların cari tüketimlerini azaltırken, bu artışın borç veren ve tasarruf yapanlar üzerindeki etkisi belirsizdir.

Bir ekonomideki toplam tasarruflar bireylerin tasarruflarının toplamından oluşur. Tasarruf yapanlar için ikame etkisinin daha büyük olduğunu varsayarsak, bir ekonomide reel faiz oranı ile tasarruflar arasında doğru yönlü bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz (S:69, Şekil 3.2). Bu ilişkiye göre reel faiz oranında meydana gelen artış tasarruf miktarını arttırırken, reel faiz oranının azalması tasarruf miktarının da azalmasına yol açacaktır. Reel faiz oranının dışındaki faktörler ise tasarruf fonksiyonunun yerini değiştirecek, diğer etkenler tasarruf düzeyini arttırıyorsa tasarruf fonksiyonunu sağa, azaltıyorsa tasarruf fonksiyonunu sola kaydıracaktır (S:70, Şekil 3.3).

Keynesyen Tüketim Fonksiyonu: Bu bölüme kadar anlatılanlar cari harcanabilir gelir ile bireysel tüketim harcamaları arasında doğru yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. John Maynard Keynes cari harcanabilir gelir ile bireysel tüketim harcamaları arasındaki bu ilişkinin, toplam tüketim harcamaları için de geçerli olduğunu savunan bir fonksiyon öne sürmüştür. Keynesyen tüketim fonksiyonu adı verilen bu fonksiyona göre bir ekonomide toplam tüketim harcamaları cari dönemdeki toplam harcanabilir gelire bağlıdır. Toplam tüketim harcamalarının cari harcanabilir gelir tarafından belirlenen bu kısma ise *uyarılmış tüketim harcamaları* veya *gelire bağlı tüketim harcamaları* adı verilir.

Keynesyen tüketim fonksiyonuna göre cari gelir arttıkça tüketim de artacaktır. Ancak bu artışın ne kadar olacağı marjinal tüketim eğilimi (MPC) tarafından belirlenmektedir. MPC'yi daha detaylı açıklayabilmek için öncelikle harcanabilir gelirdeki değişimi ifade edelim.

$$\Delta YD = YD_2 - YD_1$$

Eşitlikte YD_2 ikinci dönem harcanabilir geliri, YD_1 cari dönem harcanabilir geliri, ΔYD ise bir dönemden diğerine harcanabilir gelirdeki artışı göstermektedir. Benzer şekilde toplam tüketim harcamalarındaki değişim ise,

$$\Delta C = C_2 - C_1$$

şeklinde ifade edilir. Burada da yine C_2 ikinci dönem toplam tüketim harcamalarını, C_1 birinci dönem toplam tüketim harcamalarını ΔC ise yine toplam tüketim harcamalarındaki değişimi temsil etmektedir. Bu bilgiler

ışığında marjinal tüketim eğilimini şu şekilde formüle edebiliriz:

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta YD} = c$$

Eşitlikten de anlaşılacağı gibi MPC tüketim harcamalarındaki değişimin, harcanabilir gelirdeki değişime oranıdır. Keynes'e göre bu oran kısa vadede tüm gelir düzeyleri için sabittir. Sabit marjinal tüketim eğilimi ise 'c' ile gösterilir. Marjinal tüketim eğilimi (MPC) bilindiği takdirde, toplam harcanabilir gelirdeki artışı 'c' ile çarparak söz konusu gelir artışının ne kadarının tüketime ayrılacağını hesaplamak mümkündür.

Benzer şekilde harcanabilir gelir eşitliği üzerinden marjinal tasarruf eğilimine ulaşmak da mümkündür. Daha önce de bahsettiğimiz gibi harcanabilir gelirin bir kısmı tüketime bir kısmı ise tasarrufa ayrılmaktadır.

$$YD = S + C$$

Bu eşitliği değişimler cinsinden yeniden yazalım.

$$\Delta YD = \Delta S + \Delta C$$

Yukarıdaki eşitliğe göre harcanabilir gelirdeki değişim, tüketim harcamalarındaki değişim ve tasarruflardaki değişimin toplamına eşittir. Harcanabilir gelirdeki artışın ne kadarının tasarrufa ayrılacağı ise *marjinal tasarruf eğilimi (MPS)* tarafından belirlenmektedir. MPS'ye ulaşmak için önce tasarruflardaki değişimi ifade edelim.

$$\Delta S = S_2 - S_1$$

Eşitlikte S_2 ikinci dönem tasarruf düzeyini, S_1 birinci dönem tasarruf düzeyini ΔS ise tasarruflardaki değişimi ifade etmektedir. 's' sembolü ile gösterilen marjinal tasarruf eğilimi ise tasarruflardaki değişim ve harcanabilir gelirdeki değişim yardımıyla aşağıdaki şekilde ifade edilir:

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta YD} = s$$

Marjinal tasarruf eğilimi de, marjinal tüketim eğilimi gibi 0 ile 1 arasında bir değer alır ve her iki katsayının toplamı 1'e eşittir. İki katsayının toplamının 1'e eşit olduğunu görebilmek için öncelikle toplam harcanabilir gelirdeki değişimi gösteren eşitliği yeniden yazalım.

$$\Delta YD = \Delta C + \Delta S$$

Eşitliğin her iki tarafını da ΔYD 'ye bölersek eşitlik değişmeyecektir.

$$\frac{\Delta YD}{\Delta YD} = \frac{\Delta C}{\Delta YD} + \frac{\Delta S}{\Delta YD}$$

Daha önce de bahsettiğimiz gibi eşitliğin sağındaki ilk terim marjinal tüketim eğilimini, ikinci terim ise marjinal tasarruf eğilimini göstermektedir. Eşitliğin sağ tarafındaki ifade ise 1'e eşittir. Bu şekilde eşitliği tekrar yazarak MPC ve MPS'nin toplamının 1 olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

$$1 = MPC + MPS = c + s$$

Bireylerin toplam harcanabilir gelirlerinin ne kadarının tüketim harcamalarına gideceğinin ise ortalama tüketim eğilimi (APC) tarafından belirlendiğini söylemiştik. MPC'de olduğu gibi APC'yi de toplam tüketim harcamalarının belirlenmesinde kullanabiliriz. Bir ekonomide APC bir dönemdeki toplam gelirin ne kadarının tüketim harcamalarına ayrıldığını gösterir ve şu şekilde ifade edilir:

$$APC \equiv \frac{C}{YD}$$

Benzer şekilde ortalama tasarruf eğilimi (APS) de bir ekonomideki toplam gelirin ne kadarının tasarruf edildiğini gösterir.

$$APS \equiv \frac{S}{YD}$$

APC ve APS'nin her ikisi de 0 ile 1 arasında bir değer alır ve yine toplamaları 1'e eşittir.

Otonom Tüketim Harcamaları: Daha önce de bahsettiğimiz gibi cari harcanabilir gelirin dışında tüketim harcamalarını, faiz oranları, servet düzeyi ve beklentiler de etkilemektedir. Bununla birlikte tüketici zevk ve tercihleri ile ekonomideki belirsizlikler gibi çok sayıda değişken de bir ekonomideki toplam tüketim harcamaları üzerinde etkilidir.

Keynes'e göre toplam harcamaların, harcanabilir gelir dışındaki bütün bu faktörler tarafından belirlenen kısmına *otonom tüketim harcamaları* denir. Keynes otonom tüketim harcamalarının kısa dönemde değişmeyeceğini öne sürmüştür.

Tüketim Fonksiyonu: Yukarıda anlatılan otonom tüketim harcamaları ve gelire bağlı tüketim harcamalarından hareketle toplam tüketim harcamaları fonksiyonunu şu şekilde ifade edebiliriz.

$$C = \bar{C} + cYD$$

Bu fonksiyona Keynesyen Tüketim Fonksiyonu adı verilmektedir. Eşitlikte \bar{C} otonom tüketim harcamalarını cYD ise harcanabilir gelire bağlı tüketimi gösterir. Böyle bir fonksiyonun grafiği ise harcanabilir gelir ve tüketim harcamaları arasındaki doğru yönlü ilişki nedeniyle pozitif eğimli bir doğru şeklinde çizilir (S:74, Şekil 3.4).

Keynesyen tüketim fonksiyonunda \bar{C} sabit terimi, c ise doğrunun eğimini gösterir. Dolayısıyla otonom tüketim harcamalarındaki değişim doğruyu paralel şekilde kaydıracaktır.

Bu şekilde otonom tüketim harcamalarında meydana gelen bir azalış doğrunun paralel şekilde aşağı kaymasına, artış ise doğrunun paralel şekilde yukarı kaymasına neden olacaktır.

Marjinal tüketim eğiliminin (c) değişmesi ise doğrunun eğimini değiştirecektir. c 'nin artması durumunda doğru dikleşecek, azalması durumunda ise eğikleşecektir. Ancak her iki durumda da doğrunun tüketim eksenini kestiği nokta değişmeyecektir (S:75, Şekil 3.5).

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 3: Milli Gelirin Bileşenleri: Tüketim, Yatırım ve Tasarruf

Yatırım

İktisatçılar için yatırım harcamaları, konutlar, konut dışı binalar, makine ve teçhizat harcamaları gibi sermaye mallarına yapılan harcamalar ile firmaların ürün stoklarında meydana gelen artışlardan oluşmaktadır. Yatırım harcamaları toplam harcamaların ikinci önemli bileşenidir. Oldukça fazla inış - çıkış yaşayan bir bileşendir. Bu nedenden dolayı GSYH'de de önemli dalgalanmalara neden olur. Aynı zamanda yatırımlar, sermaye stokunu arttırdığı için ekonomideki üretim kapasitesini de artırır. Üretimde kullanılabilecek her türlü bina, makine ve teçhizat ekonomideki sabit sermaye stokunu oluşturur.

Net Yatırımlar ve Sermaye Stoku: İktisatta sermaye stoku 'K' harfi ile gösterilir. Sermaye stokundaki değişim ise şu şekilde ifade edilir:

$$\Delta K = K_2 - K_1$$

Eşitlikte K_2 ikinci yıldaki sermaye stokunu, K_1 birinci yıldaki sermaye stokunu, ΔK ise bir yıldan diğer yıla sermaye stokundaki değişimi göstermektedir. Dolayısıyla sermaye stokunda bir artış yaşandığında $\Delta K > 0$ olacaktır. Sermaye stokundaki bu artış birinci yılda yapılan net yatırımları ifade eder. Fiziksel veya teknolojik açıdan eskiyen veya kullanılamaz hale gelen sermaye stokunun yenilenmesi gereken kısmına *amortisman*, aşınan sermayeyi yenilemek için yapılan harcamalara ise *amortisman yatırımları* veya *yenileme yatırımları* adı verilir. Sermaye stokunun yıl içerisinde aşınan miktarının sermaye stoku içerisindeki oranına ise *aşınma oranı* veya *amortisman oranı* adı verilir. Amortisman oranını 'd' sembolü ile gösterirsek, bir yıl içerisinde dK kadar sermaye stokunun yenilenmesi gerekir. Dolayısıyla dK'nın bir yıl içerisinde yapılan amortisman yatırımlarını temsil ettiğini söyleyebiliriz. Toplam yatırım harcamaları (I) ise daha önce bahsettiğimiz net yatırımlar ile amortisman yatırımlarının toplamından oluşmaktadır.

$$I = \Delta K + dK$$

Firmaların Yatırım Kararları: Yatırımlar firmalar tarafından yapılır. Firmalar ise yatırım kararı alırken iki önemli faktör ile ilgilenir. Bunlar yatırım getirisi ile ilgili beklentiler ve sermayenin maliyetidir.

Beklenen Karlılık: Firmalar kar elde etmek amacıyla yeni yatırımlara yönelirler. Dolayısıyla bir yatırımdan kar elde edileceği düşünülüyorsa o yatırım gerçekleştirilir. Bu karlılık ise oluşacak talebe bağlıdır. Firma bu noktada talebin artacağını düşünüyorsa yeni yatırıma yönelecektir. Taleple ilgili olumlu beklentiler yeni yatırımları hayata geçirecektir, olumsuz beklentiler ise yatırım kararlarının iptal edilmesine neden olacaktır.

Sermayenin Maliyeti ve Yatırım: Firmaların sermaye mallarını alabilmeleri için ihtiyaç duydukları paraya *finansal sermaye* denir. Bir yatırımın maliyeti sermaye mallarının maliyeti ve finansal sermayenin maliyetinin toplamından oluşur. Sermaye mallarının maliyeti bu malların fiyatları tarafından belirlenirken, finansal

sermayenin maliyeti faiz oranıdır. Faiz oranı ile yatırımlar arasında ise negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Faiz oranı arttığında yatırımların maliyeti de artacağı için yatırımlar azalacaktır (S:78, Şekil 3.5). Faiz dışındaki faktörlerde bir değişiklik meydana geldiğinde ise faiz oranı ve yatırım harcamaları arasındaki ilişkiyi gösteren doğru sağa/sola kayacaktır (S:79, Şekil 3.7).

Net Bugünkü Değer ve Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi: Bu dönem gerçekleştirilen bir yatırım projesinin getirisi gelecek dönemlerde elde edilir. Bu nedenle yapılan yatırım için bu dönem yapılan harcama ile gelecekteki getirisini karşılaştırmak gerekir. Gelecekte elde edilecek bir getinin bugünkü değerini hesaplayabilmek için *net bugünkü değer* kavramından yararlanılır. Net bugünkü değer şu şekilde formüle edilir:

$$NPV = \frac{R_1 + E_1}{(1+i)} + \frac{R_2 + E_2}{(1+i)^2} + \frac{R_3 + E_3}{(1+i)^3} + \dots + \frac{R_n + E_n}{(1+i)^n}$$

Eşitlikte NPV net bugünkü değeri, $R_1, R_2, R_3, \dots, R_n$ her dönem elde edilecek hasılatı/nakit girişini, $E_1, E_2, E_3, \dots, E_n$ ise her dönem gerçekleşen harcamaları/nakit çıkışını gösterir. Eşitlikteki 'i' indirgeme faktörü olarak adlandırılır ve genellikle indirgeme faktörü olarak nominal faiz kullanılır. Bir yatırım projesinin kabul edilebilmesi için projenin net bugünkü değerinin pozitif olması beklenir.

Ödünç Verilebilir Fonlar Piyasası

Bir ekonomide toplam tasarrufların her zaman toplam yatırım harcamalarına eşit olduğu sonucuna önceki kısımlarda ulaştığımız. Bu eşitliği sağlayan mekanizma ise *ödünç verilebilir fonlar piyasası*'dır. Ödünç verilebilir fonlar piyasası reel faiz oranının ödünç verilebilir fon arzı ve talebi tarafından belirlendiği piyasadır. Ödünç verilebilir fon arzı hanehalklarının tasarruflarından oluşurken, fon talebi firmaların yatırım amacıyla talep ettikleri fonlardır. Tasarruflar ile reel faiz oranı arasında doğru yönlü, yatırım harcamaları ile reel faiz oranı arasında ise ters yönlü bir ilişki olduğundan daha önce bahsetmiştik. Söz konusu bu iki ilişkiyi aynı grafik üzerinde gösterirsek ödünç verilebilir fonlar piyasasını elde etmiş oluruz (S:81, Şekil 3.8).

Ödünç verilebilir fonlar piyasasında fon arzı ve talebinin eşit olduğu nokta piyasada oluşan reel faiz oranını (r^*) vermektedir. Bu faiz oranında ekonomide toplam tasarruflar toplam yatırımlara eşittir. r^* 'nin üzerinde bir faiz oranında ise ekonomide fon fazlası var demektir. Diğer bir ifadeyle bu reel faiz oranında firmalar, hanehalkları tarafından yapılan tasarrufun altında bir fon talebinde bulunmaktadır. Çünkü bu oran firmalar için yüksek bir orandır. Bu nedenle daha az firma yatırım yapmak istemektedir. Ancak kredi kuruluşlarının elinde atıl fonlar vardır ve bu fonları azaltmak isteyeceklerdir. Bu nedenle faiz oranı zamanla düşecektir. Reel faiz oranı düşerken hanehalklarının tasarrufları azalacak, firmaların ise yatırım amaçlı fon talepleri artacaktır. r^* seviyesinde ise ödünç verilebilir fonlar piyasası tekrar dengeye gelecek ve tasarruflar yatırımlara eşit olacaktır.

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 4: Büyüme, İstihdam ve Verimlilik

Giriş

İktisadi büyüme, istihdam ve verimlilik iktisadın önemli üç unsurunu oluşturmaktadır. Bu kavramlardan iktisadi büyüme, topluma zamanla daha fazla mal ve hizmet sağlanması ve tüketilmesi anlamına gelmektedir. İstihdamın artması ise büyüme gerçekleştikçe daha fazla bireyin iş imkanlarına ulaşabilmesini temsil eder. Verimlilik ise kişi başına üretimin artması şeklinde tanımlanmaktadır.

İktisadi Büyüme

İktisadi büyüme kısaca, Gayri Safi Milli Hasıla ya da Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ile ölçülen reel milli gelirdeki artışlardır. Bu iki değişkenle birlikte kişi başına düşen reel milli gelir de iktisadi büyümenin belirlenmesinde kullanılan bir ölçüttür. Bu yönüyle bakıldığı zaman iktisadi büyüme dönemler arasındaki hasıla artışı veya azalışını temsil etmektedir. Dolayısıyla iktisadi büyümeden bahsedebilmemiz için birbirini takip eden dönemlere ait verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada iktisadi büyüme şu şekilde formüle edilir:

$$\text{İktisadi Büyüme} = \frac{\text{İki Dönem Arasındaki Hasıla Farkı (Lira)}}{\text{İlk Dönemdeki Hasıla (Lira)}} \times 100$$

Formülde hasılayı temsil eden GSMH ya da GSYH; cari fiyatlarla, sabit fiyatlarla veya uluslararası bir para birimi ile (genellikle ABD doları) hesaplanmaktadır. Cari fiyatlarla yapılan hesaplamalar yıldan yıla fiyat değişimlerini de içermektedir. Dolayısıyla bu şekilde hesaplanan GSMH ve GSYH değerleri yanıltıcı olabilir. Çünkü milli gelirdeki artış, fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen bir artıştan kaynaklanıyor olabilir. Özellikle yüksek enflasyon dönemlerinde bu durum oldukça sık görülür. Bu nedenle ekonomideki mal ve hizmet üretiminin ne ölçüde arttığını belirleyebilmek için, milli gelirin enflasyondan arındırılması gerekmektedir. Sabit fiyatlarla hesaplanan GSMH ve GSHY bu sorunu ortadan kaldırmak için başvurulan bir yöntemdir. Bu şekilde cari fiyatlarla hesaplanan milli gelir, reel olarak hesaplanmış olur ve bu da ekonomideki mal ve hizmet üretiminde reel anlamda ne kadar bir artış yaşandığını gösterir. Bu hesaplamayı yapabilmek için yani cari fiyatlarla hesaplanan GSMH veya GSYH değerlerini reel olarak hesaplayabilmek için fiyat endekslerine ihtiyaç duyulmaktadır. Fiyat endeksi kısaca içinde belirli mal ve hizmetlerin bulunduğu bir sepeti satın alabilmek için herhangi bir yılda yapılacak harcamanın, aynı sepeti satın almak için baz yılda yapılan harcamaya oranı şeklinde tanımlanır ve şu şekilde gösterilir:

$$F. E. = \frac{\text{Sepeti satın almak için herhangi bir yılda yapılacak harc.}}{\text{Sepeti satın almak için baz yılda yapılan harcama}} \times 100$$

Bu işlemlerde kullanılan fiyat endeksi genellikle tüketici fiyat endeksidir. Bu endeks ülkemizde de TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından hesaplanmaktadır.

Kişi Başına Reel Ulusal Gelir: İktisadi büyümenin bir ölçütünün de kişi başına reel milli gelir olduğundan bahsetmiştik. Dolayısıyla iktisadi büyüme toplam hasıladaki büyüme oranı olarak tanımlanabileceği gibi, kişi başına reel ulusal gelirdeki büyüme oranı şeklinde de tanımlanabilir. Bu oran ise reel hasılanın toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilir. Bu yönüyle bakıldığı zaman bir ülkedeki toplam hasıla artışının nüfus artış oranının üzerinde olması beklenir ki, ancak bu şekilde kişi başına düşen mal ve hizmet tüketimi artmaktadır.

Diğer taraftan iktisadi büyüme ortalama standartları yükseltse de, bu toplumdaki her bireyin yaşam standardının arttığı anlamına gelmeyebilir. Bu noktada gelir dağılımını ve dağılımdaki değişimi incelemek gerekir. Gelir dağılımı çeşitli yöntemlerle ölçülebilir olmakla birlikte, en yaygın kullanılan yöntem, nüfusun %20'lik dilimler halinde ulusal gelirden aldıkları pay üzerine kurulmuştur. Bu şekilde her biri eşit sayıda beş nüfus dilimi oluşturulur ve en yoksuldan en zengine her bir dilimin ulusal gelirden aldıkları pay hesaplanır. İktisadi büyümenin söz konusu beş grup arasındaki dağılımı ve her bir grup arasındaki farkın birbirine yakın olması, ekonomide daha eşitlikçi bir gelir dağılımı olduğu anlamına gelmektedir.

İktisadi büyüme ile ilgili diğer bir önemli kavram ise '70/büyüme oranı'dır. Bu oran toplam hasılanın ya da kişi başına düşen gelirin ne kadar zamanda iki katına çıkacağını hesaplamada kullanılan pratik bir yöntemdir. Burada 70 sayısı büyüme oranına bölünürse hasılanın ya da kişi başına gelirin ne kadar sürede iki katına çıkacağı hesaplanabilir. Nüfusun veya bankalardaki mevduat gibi parasal büyüklüklerin iki katına çıkma süresi de bu formül yardımıyla hesaplanabilir.

Diğer taraftan iktisadi büyüme, tam istihdam gelir seviyesinin diğer bir ifadeyle potansiyel ulusal gelirin artmasını gerektirir. Bu durum grafiksel olarak uzun dönem arz eğrisinin sağa kayması anlamına gelmektedir (S:96, Şekil 4.3). Uzun dönem arz eğrisinin sağa kaymasında ise dört temel üretim faktörünün büyümesinin etkisi vardır. Bunlar; işgücü, sermaye, toprak ve doğal kaynaklar ile teknolojidir.

İstihdam

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) göre işgücü, 15 ile 60 yaş arasını kapsayan nüfusun toplam nüfusa oranı şeklinde tanımlanmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi işgücü bir üretim faktörüdür. Genel olarak bir üretim faktörüne olan talebi belirleyebilmek için iki kavrama ihtiyaç duyulmaktadır. Marjinal ürün hasılatı (MÜH) ve marjinal faktör maliyeti (MFM). Bu kısımda da işgücü piyasası için söz konusu iki kavram üzerinde durulacaktır.

Bu kavramlardan ilki olan marjinal ürün hasılatı, üretime katılan son işçinin işletmenin toplam hasılasına olan katkısı ya da hasılda meydana getirdiği değişiklik şeklinde tanımlanır ve şu şekilde gösterilir:

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 4: Büyüme, İstihdam ve Verimlilik

$$\text{Marjinal Ürün Hasılatı} = \frac{\text{Toplam Hasılda Meydana Gelen Değişiklik}}{\text{İşçi Sayısında Meydana Gelen Değişiklik}}$$

Marjinal faktör maliyeti ise, firmanın istihdam ettiği son işçinin, firmanın toplam maliyetinde yaptığı değişikliktir.

$$\text{Marjinal Faktör Maliyeti} = \frac{\text{Toplam İşçilik Maliyetindeki Değişme}}{\text{İşçi Sayısında Meydana Gelen Değişme}}$$

Diğer üretim faktörleri sabitken bir firmanın ne kadar işçi istihdam edeceği ise marjinal ürün hasılatının marjinal faktör maliyetine eşit olduğu noktada gerçekleşecektir (MÜH=MFM). Dolayısıyla istihdam edilen her bir birim işçinin toplam hasılaya yaptığı katkı, toplam maliyette meydana getirdiği değişiklikten büyük olduğu sürece istihdama devam edilecektir. Marjinal ürün hasılatı ile marjinal faktör maliyetinin eşitlendiği noktada ise firmanın istihdam edeceği işçi sayısı belirlenecektir. Ekonomideki tüm işletmelerin bu şekilde davrandığı varsayımı altında, firmaların marjinal ürün hasıllarının toplamı, piyasa işgücü talebini oluşturmaktadır.

Piyasada oluşacak işgücü arzı ise bireylerin cari ücret seviyesinde kendilerine ayıracakları boş zaman ile çalışma istekleri arasındaki tercihlerine bağlıdır. Bu şekilde bireysel olarak belirlenen çalışma saatlerinin toplanması ile toplam işgücü arzı belirlenmiş olur. İşgücü piyasasında denge ise toplam işgücü talebi ile toplam işgücü arzının kesiştiği noktada oluşur. Bu nokta tam rekabet koşulları geçerli olmak şartıyla, piyasada geçerli ücret düzeyini ve istihdam edilecek toplam işçi sayısını göstermektedir (S:98, Şekil 4.4).

İşgücü piyasasında geçerli ücret seviyesinde çalışmak istediği halde iş bulamayanlara işsiz, bu sayının toplam işgücüne oranına ise işsizlik oranı adı verilmektedir. Bir ekonomide işsizlik söz konusu olunca akla şu soru gelmektedir: Geçerli ücretten çalışmak isteyen fakat yeterli iş olmadığı için iş bulamayanlardan dolayı, yani işsizlikten dolayı ekonomide ne kadar toplam hasıla kaybedilmektedir? Ya da diğer bir ifadeyle geçerli ücretten çalışmak isteyen herkes iş bulabilse idi yani emeğin tam istihdamı durumunda ne kadar mal ve hizmet üretilmiş olurdu? Bu durum, yani geçerli ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin istihdam edildiği durumda yapılacak üretim, potansiyel üretim ya da potansiyel hasıla olarak adlandırılır. Eksik istihdam durumundaki hasılaya ise cari hasıla adı verilir. Bu iki hasıla arasındaki farka ise GSYH açığı denmektedir. GSYH açığı ile ilgili yapılan ilk çalışmada Amerikalı iktisatçı Arthur Okun, Amerika için işsizlik oranı ile GSYH açığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bunun için öncelikle *doğal işsizlik oranı* adı verilen geçici ve yapısal işsizliğin toplamından oluşan bir işsizlik tanımı yapılmıştır. Okun Yasası'na göre doğal işsizliğin üzerindeki her 1 puan işsizlik, ABD için 2 puanlık hasıla kaybı anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi işsizliğin en önemli maliyeti üretilen potansiyel bir hasılanın altında kalmaktır. Bununla birlikte işsizliğin çok sayıda sosyo-ekonomik maliyetleri de söz konusudur.

İstihdam kısmında incelenmesi gereken diğer önemli değişken ise *sermaye faktörüdür*. Sermaye temel olarak, fabrika, makine, ekipman, bina, depo, konut, haberleşme, ulaştırma ve enerji üretim tesisleri gibi yapılanmaları kapsar. Sermaye, işgücü ile birlikte mal ve hizmet üretiminin iki önemli faktörünü oluşturmaktadır. Bu iki kavram birbirinin hem tamamlayıcısı hem de ikamesidir ancak genel olarak iki üretim faktörü birlikte olmadan üretim mümkün değildir. Bu noktada sermaye ve işgücü birlikte üretim fonksiyonunu oluşturur. Üretim fonksiyonu matematiksel olarak $Y = f(K, L)$ şeklinde gösterilir. Burada K sermayeyi, L ise işgücünü ya da diğer adıyla emeği temsil eder. Üretim fonksiyonu veri teknoloji altında, işgücü ve sermayenin bir araya gelmesiyle üretilen hasılayı gösteren matematiksel ilişki şeklinde tanımlanır.

Bir ülkenin iktisadi büyümesi için sermayenin artması diğer bir ifadeyle sermaye stokunun büyümesi gerekir. Bu da yeni yatırımlarla mümkündür. Yatırımların yapılabilmesi ise ülkenin tasarruf yapabilme kapasitesine bağlıdır. Bu noktada harcanabilir geliri yüksek olan ülkelerde tasarruf oranlarının da yüksek olması beklenir.

Sermaye birikimi sürecinde firmalar teknoloji yardımıyla sermayeyi işgücünün yerine ikame edebilirler. Burada firmalar için temel amaç maliyetleri düşürmektir. Firmalar maliyeti düşürmek ve verimliliği arttırmak için daha fazla sermaye malı ve daha az işgücü kullanmanın yöntemlerini ararlar (S:103, Şekil 4.5). Ancak bu sermaye birikimi verimliliği arttıracığı gibi işgücünün işsiz kalmasına da neden olacaktır.

Mal ve hizmet üretiminde kullanılan diğer bir üretim faktörü ise toprak ve doğal kaynaklar faktörüdür. Toprak, su, ormanlar, petrol, doğal gaz ve diğer madenlerin zenginliği işgücü ve sermaye ile birleşince iktisadi büyümede önemli rol oynar. Bazı istisnalar dışında doğal kaynaklar bakımından zengin olan ülkelerde özellikle petrol ve doğal gazın ülkeye görece bir zenginlik getirdiği de söylenebilir.

Bu bölümde bahsedilecek son üretim faktörü ise teknoloji faktörüdür. Teknoloji kısaca, mal ve hizmet üretiminde diğer üretim faktörlerinin nasıl bir araya geleceği konusundaki bilgileri kapsar. Teknolojinin mal ve hizmet üretimindeki en önemli katkısı aynı miktar üretim faktörü ile daha fazla mal ve hizmet üretimini mümkün kılmasıdır.

Teknolojik değişme ve gelişmeler, ülkelerin sahip oldukları bilimsel seviye ile de yakından ilişkilidir. Bu nedenle özellikle gelişmiş ülkelerde teknolojiye sahip olma ve teknolojiyi geliştirme yeteneği daha fazladır. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu ise yeni teknolojilere ulaşma ve geliştirme konusunda gelişmiş ülkeler kadar yüksek potansiyele sahip değildirler. Ancak özellikle son yıllarda teknolojinin önemini anlayan bazı gelişmekte olan ülkelerde de teknolojik ilerlemelerin hızlandığı görülmektedir.

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 4: Büyüme, İstihdam ve Verimlilik

Verimlilik

Verimlilik en kısa şekliyle, üretimin kullanılan üretim faktörlerine oranı şeklinde tanımlanır. Verimlilik işgücü verimliliği ya da sermaye verimliliği olarak ölçülebileceği gibi toplam faktör verimliliği şeklinde de ölçülebilir. Toplam faktör verimliliği (TFV) ise toplam üretimin (hasılanın), bu üretimi gerçekleştiren sermaye stoku ve işgücüne oranıdır. İktisadi büyüme ise hem üretim faktörlerinin hem de teknolojinin gelişmesiyle mümkündür. Teknolojinin gelişmesi üretim faktörlerinin verimliliğini artırır. Üretim faktörlerindeki artışla birlikte, üretim faktörlerinin verimliliği de artıyorsa, hasıladaki artış üretim faktörlerinin büyüme hızından daha fazla gerçekleşir. Dolayısıyla bu şekilde iktisadi büyüme oranı, toplam faktör büyüme oranı ve üretim faktörlerinin büyüme oranının toplamına eşit olacaktır.

$$\text{İktisadi B.O.} = \text{Toplam Faktör B.O.} + \text{Üretim Faktörlerinin B.O.}$$

İşgücü veya sermayenin verimliliği ise bu faktörlerin hasılaya yaptığı katkıya bağlıdır. İşgücü ve sermaye artışının hasıla artışına katkısını belirleyebilmek için doğal kaynaklar ve toprak faktörünün sabit kalması koşulu ile bu iki faktörün hasıla artışına yaptıkları görece katkı ile çarpılması gerekir. Bu katkı ise her iki faktörün milli hasıladan aldıkları paylar kullanılarak hesaplanabilir. İşgücünün payının %40, sermayenin payının %60 olduğu durumda toplam hasıla artışı şu şekilde hesaplanabilir:

$$\% \Delta Y = \% \Delta \text{TFV} + 0.60(\% \Delta K) + 0.40(\% \Delta L)$$

Burada ΔY ulusal gelirdeki değişimi, ΔTFV toplam faktör verimliliğindeki değişimi, ΔK sermaye stokundaki değişimi, ΔL ise emek faktöründeki değişimi temsil etmektedir. Eşitlikten de anlaşılacağı gibi faktör verimliliğinin, emek faktörü ve sermaye stokunun değişmesi iktisadi büyümeyi belirlemektedir. Dolayısıyla emek ve sermaye miktarı sabitken teknolojinin gelişmesi verimliliği artırarak iktisadi büyümeye katkı sağlayacaktır. Teknolojik gelişmenin yanı sıra işgücünün kalitesi ve sermaye stokunun büyümesi de verimlilik artışını etkileyen diğer faktörlerdir. Buradaki diğer önemli bir kavramda işgücünün verimliliğidir. Özellikle son yıllarda 'beşeri sermaye' kavramı işgücünün verimliliğini açıklamakta kullanılan önemli bir kavramdır. Beşeri sermaye ise işgücünün aldığı eğitim ve deneyimle yakından ilişkilidir. Bu nedenle özellikle gelişmiş ülkelerde beşeri sermayenin geliştirilmesi adına eğitime oldukça önem verilmektedir.

Diğer taraftan büyümeyi doğrudan etkileyen verimlilik artışları her zaman düzenli ve istikrarlı olmayabilir. Gelişmekte olan ülkelerde işgücü gelişmiş ülkelere göre daha hızlı artmaktadır. Ancak bu ülkelerde tasarruf oranları oldukça düşüktür ve bu da sermaye birikiminin artışını yavaşlatmaktadır. Sermaye birikiminin yavaş olması işgücünün verimliliğini de sınırlar. Bu nedenle söz konusu ülkelerde iktisadi büyüme, işgücündeki hızlı büyümenin yanında görece olarak düşük kalmaktadır.

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 5: Para ve Enflasyon

Para Nedir? Paranın Önemi Nereden Gelir?

Günlük yaşamda insanlar “bu işte iyi para var” veya “o’nun ailesinin çok parası var” şeklinde konuşarak parayı gelir ya da servet anlamında kullanırlar. İktisatta para mal ve hizmet alım satımlarında ya da borçların geri ödenmesinde ödeme aracı olarak kabul edilen varlıklar olarak tanımlanır. Günümüzde de takas sistemi az da olsa hala alışverişlerde kullanılmaktadır. Fakat takas sistemi alış-veriş için etkin bir yol değildir. Çünkü takasın gerçekleşebilmesi için farklı mal arayan veya almak isteyen iki kişinin karşılaşması bunların her birinde de diğerinin aradığı malın bütün özellikleriyle mevcut olması gerekir. Kişilerin buluşmaları güç ve zaman alıcıdır. Mal ve hizmetlerin değişimi için harcanan zaman, emek ve çabaların toplamına *işlem maliyeti* denir. En eski zamanlardan beri ilkelinden en modern finansal sistemine sahip nerdeyse bütün toplumlar yukarıda bahsi geçen paraları ödeme aracı olarak kullandılar. Paranın bir ekonomide üç temel fonksiyonu vardır:

Bu fonksiyonlar;

- Paranın değişim aracı olması, bireyler herhangi bir mal satın aldığı anda bu mal karşılığında satıcıya para ödemesinde bulunur ve paranın alınan mal karşılığında satıcıya transferi paranın değişim aracı olarak kullanılmasını ifade eder.
- Hesap birimi olması, bütün fiyatların TL cinsinden ifade edilmesi ve bu durumun başka mal ve hizmetlerle karşılaştırılması kolaylığı sağlamasıdır.
- Değer saklama aracı olması, serveti elde tutmanın bir yoludur.

Para Arzı ve Parasal Büyüklükler

Para arzı bir ekonomideki dolaşımdaki toplam para miktarıdır ve paranın tanımlanmasına bağlı olarak da farklı parasal büyüklükler ortaya çıkar. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) farklı parasal büyüklük tanımlamaları yapmıştır. TCMB en dar para tanımlamasını dolaşımdaki para arzı için yapmıştır. Dolaşımdaki para, ticari bankalar dışındaki firmalar ve hane halkının ellerinde tuttukları madeni ve kâğıt paralardır. Bu parasal büyüklük *M0* olarak tanımlanır. *Para arzı* aynı zamanda *para tabanı* olarak adlandırılır ve dolaşımdaki paraya ilaveten bankaların merkez bankasındaki mevduatlarını da içerir.

M1: En dar kapsamlı resmi para ölçüsü olan *M1*, basit anlamda nakit ve vadesiz mevduat hesaplarını kapsar.

M2: *M1* parasal büyüklüğünün içindeki bütün kalemler de dâhil olmak üzere daha az para benzeri varlıkları içerir.

M3 parasal büyüklüğü ise; *M2* + kısa vadeli hazine bonoları + finansman bonoları + tasarruf bonoları + banka akseptanslarından oluşur.

Bankalar ve Para Yaratımı

%100 Rezerv Bankacılığı ve Para Arzı: Bankaların para arzına etkisini anlamak için öncelikle bankanın olmadığı bir ekonomiyi gözümüzde canlandıralım ve paranın nakitten (kâğıt paradan) ibaret olduğunu varsayalım. Eğer bu ekonomide halkın elindeki dolaşımdaki para miktarı 100 TL ise tanım gereği para arzı 100 liradır.

Şimdi ülkede A Bankası adında bir bankanın açıldığını, mevduat kabul edebildiğini fakat kredi veremediğini düşünelim. Herhangi bir kişinin güvenli saklama yeri olarak bankaya para yatırdığı durumda banka bunu kabul edecek ve kabul ettiği mevduatı rezerv olarak elinde tutacaktır. Bankanın kabul ettiği fakat kredi olarak veremeyip kasasında tuttuğu mevduata rezerv ve bütün mevduatların rezerv olarak tutulduğu sisteme ise *%100 rezerv bankacılığı* adı verilir.

Bankaların Para Yaratması: Kısmi Rezerv Bankacılığı: Bankaların kabul ettikleri bütün mevduatı rezerv olarak kasalarında tutmaları onlar için hiç de rasyonel bir davranış değildir. Nasıl ki parayı yastık altı olarak tutmanın alternatif maliyeti vazgeçtiğimiz faiz getirisi, bankaların bütün mevduatı rezerv olarak tutması ise onlar için maliyetlidir. Bankaların kabul ettikleri mevduatların belli bir oranını rezerv olarak kasalarında tutup geri kalan kısmını kredi olarak talep edenlere verdiği sisteme kısmi rezerv bankacılığı sistemi ve rezerv olarak tuttukları orana ise *rezerv oranı* adı verilir.

Para Yaratma Süreci ve Para Çarpanı: Ticari bankaların her bir TL’lik rezervden yaratmış olduğu para miktarına *para çarpanı* denir. Bankacılık sisteminin yaratacağı para miktarı rezerv oranına bağlıdır. Zorunlu rezerv oranı arttıkça bankaların verebilecekleri kredi miktarı azalır ve para çarpanının düşmesi sonucu yaratılacak para miktarı azalır.

Para Politikası Araçları

Para arzını kontrol etmek merkez bankaları üç farklı para politikası aracından faydalanır. Bu araçlar açık piyasa işlemleri, zorunlu rezerv (karşılık) oranları ve merkez bankasının sistem içindeki bankaların likidite ihtiyaçlarını karşılamak için bu bankalara kredi açması durumunda kullanmış olduğu *reeskont oranı* politikalarıdır.

Açık Piyasa İşlemleri: Bu işlemin yollarından birisi, merkez bankasının piyasadaki hazine tahvil ve bonoları gibi finansal varlıkları bono piyasasından satın alması ve karşılığında ise piyasadaki bono ve tahvil satıcılarına nakit para ödemesi yapmasıdır. Bu değiş tokuşla halkın elindeki para miktarı ve dolayısıyla dolaşımdaki nakit miktarı artacaktır. Dolaşımdaki paranın bir kısmı halkın elinde nakit olarak bulunurken bir kısmı ise bankalarda mevduat olarak tutulur. Bankalardaki mevduatlar ise daha önceden bankaların para yaratma mekanizmasında gördüğümüz gibi para arzının para çarpanı kanalıyla artmasına sebep olur. Merkez bankasının para arzını artırmak için halktan (piyasadan) devlet tahvil ve

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 5: Para ve Enflasyon

bonolarını alırken parayı kullanmasına *açık piyasa alımları* denir.

Para arzını azaltmak için merkez bankası para arzını artırmak için yaptığı işlemin tersini yapar. Hazine tahvil bonolarını halka satarken, hane halklarının ellerindeki nakit parayla ve bankalarında mevcut mevduatlarla tahvil ve bono değişimi gerçekleşir. Merkez bankası dolaşımdaki parayı bu yolla piyasadan çekerken, para arzını azaltmış olur. Para arzını azaltmak amacıyla yapılan bu işleme *açık piyasa satışları* denir. Açık piyasa alım ve satım işlemlerinin tümüne ise *açık piyasa işlemleri* adı verilir.

Zorunlu Rezerv (Karşılık) Oranı Politikası: Bankaların para yaratım mekanizmasında da ifade edildiği üzere merkez bankası rezerv oranlarını arttırıp azaltarak bankacılık sisteminin yaratacağı para miktarını etkiler ve para arzını kontrol eder. Eğer merkez bankası para arzını artırmak istiyorsa, zorunlu rezerv (karşılık) oranını azaltır ve bu suretle bankaların mevduatlarından verebileceği kredi oranını artırarak para çarpanını büyütür. Bu ise para arzının artmasına sebep olur. Para arzının azaltılması isteniyorsa, bu durumda da merkez bankası rezerv oranını artırır ve para arzının artışını bu şekilde kontrol eder.

Reeskont Oranı Politikası: Reeskont oranı merkez bankasının sistem içindeki bankalara kredi açmak için kullanmış olduğu ve piyasa faizine göre daha düşük veya daha yüksek olabilen faiz politikası aracıdır. Reeskont faiz oranı merkez bankasının sistem içindeki bankalara kredi açma durumunda uygulamış olduğu faiz oranıdır ve Merkez Bankasının parasal büyüklükler ve para arzı büyüme oranı konusunda nasıl bir politika amaçladığının göstergesi olarak algılanır.

Para Arzını Belirleyen Faktörler: Bir ekonomideki para stoku (M), dolaşımdaki para miktarı (C) ile mevduatlar (D) toplamına eşittir. Bu durumu, $M=C+D$ şeklinde ifade edelim. Parasal taban (MB) hane halkı ve firmalar tarafından nakit olarak (C) veya bankaların rezervleri (R) olarak elde tutulur. Parasal tabanı $MB=C+R$ olarak gösterelim. Merkez bankasının politikaları sonucu para tabanındaki değişmelerin para arzına etkisini para çoğaltanı (m) belirler ve *para çoğaltanı (Bu çoğaltanın (çarpanın) büyüklüğü ise bankaların ve hane halkının davranışları sonucu değişiklik gösterir.)* parasal tabandaki bir (1) TL'lik değişimin para arzını ne kadar değiştireceğini ifade eder ve değeri birden büyüktür.

Merkez Bankalarının Para Arzının Kontrolünde Karşılaştığı Sorunlar: Hane halklarının parayı mevduat olarak bankalarda tutup tutmamaları bankacılık sisteminin para yaratma mekanizmasını etkiler. Paranın yastık altı tutulduğu bir toplumda mevduatların az veya hiç olmaması para çarpanını ve sonuçta yaratılan para arzını etkiler. Bu sebeple merkez bankası para arzının kontrolü noktasında hane halkı davranışına bağımlıdır.

Parasal Geçiş Mekanizması: Para arzındaki bir artış reel faiz oranlarının düşmesine sebep olur. Reel faizlerdeki azalma ise tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış yoluyla milli gelirden artışa neden olur. Para arzındaki değişme ile reel faizler kanalıyla reel milli gelirdeki değişmeyi açıklayan bu sürece paranın geçiş mekanizması adı verilir ve bu mekanizma parasal bir değişimin faiz oranlarını ters yönde ve reel geliri aynı yönde nasıl etkilediğini ifade eder.

Portföy Dağılımı ve Varlıkların Talebi

Servet sahipleri, servetlerini farklı reel ve finansal varlıklar arasında nasıl dağıtacaklarına, diğer bir deyişle servetlerini ellerinde hangi varlıklar olarak tutacaklarına karar verme durumundadırlar. Servet sahibinin elinde tuttuğu farklı varlık demetine *portföy*, kişilerin hangi varlıkları ve bu varlıklardan hangi oranlarda ellerinde bulunduracakları kararına ise *portföy dağılım kararı* denir.

Varlık Talebini Belirleyen Faktörler

Beklenen Getiri: Ekonomik birimler hangi varlıkları portföylerinde bulunduracakları kararını verirken diğer faktörlerin sabit olduğu varsayımı altında ellerindeki varlıkların beklenen getirisinin yüksek olmasını tercih ederler. Yüksek getiri bu anlamda varlığı elinde bulunduracak birimler için aranan bir özelliktir. Portföyün yüksek getirisi kişinin yapmış olduğu tasarrufun onun gelecekte daha yüksek tüketim ve sonuç olarak daha yüksek bir tatmin düzeyine ulaşmasına yol açacaktır. Belli bir dönemde herhangi bir varlığın değerindeki artış oranına, o varlığın *getiri oranı* denir.

Risk: Eğer bir varlık veya portföyün gerçekleşen getirisinin beklenen getirisinden büyük olasılıkla farklı olacağı durumu mevcut ise bu varlık veya portföy yüksek riskli olarak değerlendirilir. Bu anlamda risk, varlıkların getirisi konusundaki belirsizliği ifade eder ve yukarıdaki saymış olduğumuz varlıkların risk durumları birbirinden farklıdır. Banka hesabı, tahvil ve bonoların faiz getirileri önceden bilindiğinden, bu varlıklar göreceli olarak diğer varlıklardan daha az risk taşırlar.

Likidite: Bir varlığın likiditesi o varlığın hangi kolaylık ve hızla mal ve hizmetlerin alımında kullanılabileceği veya diğer varlıklarla değiştirilebileceğiyle ilişkilidir. Bir varlık ne kadar hızlı bir şekilde ve maliyetsiz olarak mal ve hizmet alımında kullanılıyorsa, o varlığın likiditesi o kadar yüksektir. Bu tanım gereği para doğrudan, hızlı ve maliyetsiz olarak mal ve hizmet alımında (ödemelerde) kullanıldığı için en likit varlıktır. Otomobil, gayrimenkul vb. varlıklar ise likiditesi düşük varlıklardır. Bir hisse senedini, bonoyu veya evi ödemelerde doğrudan kullanmak, yani bu varlıklarla bakkal ve manavdan alışveriş yapmak mümkün değildir. Bu varlıkların ödemelerde kullanılabilmesi için öncelikle paraya çevrilmesi gerekir ki bu servet sahiplerine maliyet ve zaman kaybıdır.

Vade: Bir varlığın vadesinden, o varlığın alınması ile anaparası ve faizinin (getirisinin) varlık sahibine geri

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 5: Para ve Enflasyon

ödenmesi arasında geçen zaman dilimini anlıyoruz. Vade olayı banka hesapları, her türlü tahvil ve bono için geçerlidir. Bu varlıkların vadeleri bir günden başlayarak bir haftalık, aylık, üç aylık, altı aylık, yıllık ve daha uzun dönemli olabilir. Tahvil ve bonoların vadeleri ile bu vadelere göre faiz getirileri de farklılık gösterir. Uzun dönemli tahvil ve bonoların faiz getirileri kısa dönemli (vadeli) olanlara göre daha yüksektir. Bunun nedeni uzun vadeli bonoların kısa vadeliye göre daha yüksek risk taşıması ve sonuç olarak da servet sahibinin elinde kısa vadeliye göre daha uzun vadeli bono tutması dolayısıyla bu riskten dolayı tazmin edilmesi gerekliliğidir. Diğer bir anlatımla servet sahibi uzun vadeli varlığı elinde bulundurması dolayısıyla bir risk primi ile ödüllendirilecektir.

Para Talebi ve Etkileyen Faktörler

Para talebi servet sahibinin servetinin ne kadarlık kısmını elinde parasal varlıklar olarak (nakit, vadesiz tasarruf ve seyahat çeki) bulundurduğunu ifade eder ve bu karar portföy dağılım kararının bir parçasıdır. Kişinin ve makroekonomik anlamda bütün toplumun servetinin ne kadarlık kısmını elde para olarak tutacağı ve sonuç olarak da ne kadar para talep edeceğini belirleyen faktörler, fiyatlar genel düzeyi (P), reel gelir (Y), reel faiz oranı (r), beklenen enflasyon (π^e), paraya uygulanan nominal faiz oranı (parasal varlıkların nominal getirisi) (i^m), servet (W), risk, parasal olmayan (para dışı) varlıkların likiditesi ve ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyidir.

Fiyatlar Genel Düzeyi: Fiyatlar genel düzeyindeki artışlar insanların işlemlerini gerçekleştirmek için daha fazla nakit (likidite) ihtiyacı duymalarına ve sonuçta daha fazla para talep etmelerine yol açar. Fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen değişiklikler ile nakit talebinde meydana gelecek değişikliklerin her ikisi de nominal değişikliklerdir. Diğer faktörlerin sabit kaldığı varsayımı altında, fiyatlar genel düzeyindeki yüzde (%) değişimler (artışlar/ azalışlar) nominal para talebinde aynı oranlı ve aynı yönlü değişimlere sebep olur.

Reel Gelir: Bireylerin reel gelirlerindeki artışlar tüketimlerinin artmasına neden olur. Reel gelirdeki artışların kişilerin tüketimlerini artırması aynı zamanda kişilerin yapacakları işlem miktarını ve nihayetinde de bu işlemleri gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları likidite miktarını artırır. Bireysel ve toplumsal gelirdeki artışlar para talebinin artmasına yol açar.

Faiz Oranları: Varlıklar parasal ve parasal olmayan varlıklar olarak sınıflandırılır. Diğer faktörler veri iken parasal olmayan varlıkların getirilerindeki (faizlerindeki) bir artış parayı elde tutmanın alternatif maliyetini artırır. Faiz oranlarındaki artış ise para talebinin azalmasına ve elde tutulan para miktarının düşmesine sebep olur. Paranın nominal getirisindeki (*Parayı nakit olarak elde tutmanın getirisi sıfırdır fakat burada nakit harici vadesiz mevduat hesaplarının da para tanımına dahil olduğunu ve bazı durumlarda bu hesaplara küçük olsa da getiri sağladığını hatırlamamız gerekir*) bir artış ise paraya faiz

ödenmesi durumunda söz konusudur ve para talebinin artmasına sebep olur.

Para Talebi Fonksiyonu

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda sadece önemli faktörleri içeren para talebi fonksiyonunu;

$$(M^d) = P \times L(Y, i)$$

şeklinde ifade edebiliriz. Bu eşitlikte; M^d : toplam nominal para talebini, P : Fiyatlar genel düzeyini, Y : Reel geliri, i : nominal faiz oranını, L : para talebini reel gelir ve nominal faiz oranı ile ilişkilendiren fonksiyonu temsil eder. Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi nominal para talebi fiyatlar genel düzeyi ile aynı oranlı olmak üzere pozitif, reel gelir ile pozitif ve faiz oranı ile negatif ilişkilidir.

Nominal faiz oranı, $i=r+\pi^e$, olduğundan nominal para talebini reel faiz ve beklenen enflasyonu da içerecek şekilde

$$(M^d) = P \times L(Y, r+\pi^e)$$

olarak yazılır. Burada, yine nominal faiz oranında olduğu gibi para talebi hem reel faizle hem de beklenen enflasyonla negatif ilişkilidir. Reel faiz ve beklenen enflasyondaki artışlar talep edilecek para miktarında azalmaya sebep olur.

Para Talebini Belirleyen Diğer Faktörler ve Bu Faktörlerin Etkileri

Servetteki bir artış yapılacak işlem miktarını arttıracığı için para talebinde artışa sebep olur.

Risk, parasal olmayan varlıkların risklerindeki bir artış göreceli olarak riski düşük varlıkların talebini artırır ki bunlardan birisi de para olduğundan para talebi artar.

Parasal olmayan varlıkların likiditesindeki bir artış parayı elde tutmanın cazibesini azaltacağı için para talebinin düşmesine sebep olur.

Ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyindeki ilerlemeler elde para tutma zorluğunun azalmasına bağlı olarak para talebinde azalmaya neden olur.

Para Talebinin gelir ve Faiz Esneklikleri

Para talebi reel gelirle pozitif, faiz oranı ile ise negatif ilişkilidir. Para talebinin gelir esnekliği birden küçüktür ve yapılan araştırmalar bu değer 2/3 değerine yakın olduğunu gösterir. Para talebinin faiz esnekliği negatiftir ve yapılan çalışmalar sonucunda -1 ile -2 arasında bir değer taşıdığını gösterir.

Para Piyasasında Denge

Varlık piyasasında denge koşulu varlık arzının varlık talebine eşit olması durumunda gerçekleşir. Eğer bu eşitlik parasal ve para dışı varlıkların arzı toplamının parasal ve para dışı varlıkların talebi toplamının birbirine eşitliği olarak ifade edilmek istenirse bu durum eşitlik olarak aşağıdaki şekilde ifade edilir.

İKT104U-İKTİSADA GİRİŞ II

Ünite 5: Para ve Enflasyon

$$(M^d - M^s) + (NM^d - NM^s) = 0$$

Formülde; M^d parasal varlık talebini, M^s Parasal varlık arzını, NM^d Para dışı varlıkların talebini ise para dışı varlıkların arzını ifade eder.

Eşitliğin sol tarafındaki $(NM^d - NM^s)$ 'nin değerinin sıfır olması ($M^d - M^s$)'nin de sıfıra eşit olmasını gerektirdiğinden varlık piyasasında denge koşulu para piyasasında denge koşuluna indirgenebilir. Bu durumda varlık piyasasında denge koşulu para arzının para talebine eşit olması şeklinde ifade edilebilir ($M^d - M^s$). Reel para talebi

$$\frac{M^D}{P} = L(Y, r + \pi^e) \text{ dir.}$$

Para piyasasında denge reel para talebinin reel para arzına eşit olmasını gerektirdiğinden bu eşitliği,

$$\frac{M^S}{P} = L(Y, r + \pi^e)$$

şeklinde ifade edebiliriz.

Parasal Büyüme ve Enflasyon

Reel para arzı ile reel para talebi eşitliği bize aynı zamanda fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerin (enflasyon) sebepleri konusunda da ipuçları verir.

Eğer son eşitlik yeniden düzenlenir ve P eşitliğin sol tarafına alınırsa,

$$P = \frac{M^S}{L(Y, r + \pi^e)}$$

sonucuna ulaşılır. Bu eşitlik nominal para arzındaki artışların fiyatlar genel düzeyinde artışa, reel para talebindeki artışların ise fiyatlar genel düzeyinde azalışa sebep olacağını gösterir. Yani enflasyonun parasal bir olgu olduğunu ifade eder.

Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi: Toplam Gelir-Toplam Harcama Yaklaşımı

Toplam gelir-toplam harcama yöntemiyle denge gelir düzeyinin belirlenmesi üç farklı model çerçevesinde incelenmiştir:

- Kamunun yer almadığı dışa kapalı model
- Kamunun yer aldığı dışa kapalı model
- Açık ekonomi modeli

İlk iki model genel olarak *kapalı ekonomi modeli* olarak da adlandırılabilir.

Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Bu modelde toplam harcamalar hane halklarının tüketim harcamaları ve firmaların (girişimcilerin) planlanan yatırım harcamalarından oluşur. Bir ekonomide makroekonomik dengenin var olabilmesi için gelir ve harcamaların birbirine eşit olması gerekir. Denge toplam gelir düzeyinin üstündeki veya altındaki toplam gelir düzeyleri dengesizlik durumuna karşılık gelir. Toplam gelirin (çıktının) toplam planlanmış harcamaların üstünde olması durumunda stoklar artar, firmalar üretimlerini azaltır. Tersi durumda ise stoklar azalır, firmalar üretimi artırır. Bir ekonomide reel toplam çıktının denge düzeyindeki değişiminin dışsal değişkendeki değişime oranı *çarpan* olarak adlandırılır. Dışsal değişken, ekonomideki değişimlerden bağımsız olan değişkendir. *MPS* marjinal tasarruf eğilimini, *MPC* marjinal tüketim eğilimini göstermek üzere:

$$\text{Çarpan} \equiv \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1 - MPC}$$

Kamunun Yer Aldığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Hane halkları, harcama yapmadan önce elde ettikleri gelirlerden (ücret, kâr, faiz, rant) devlete yasayla belirlenmiş oranlar ölçüsünde vergi öder. Ayrıca hane halklarının bir kısmı, devletten transfer ödeneği alır. Bunlar dikkate alınarak harcanabilir gelir elde edilir. Hane halkları harcanabilir gelire bağlı olarak tüketim yapar. Toplam harcamalar tüketim harcamaları, planlanan yatırım harcamaları ve kamu harcamalarından oluşur. Hükümet kamu harcamalarını artırırsa denge toplam gelir düzeyi *kamu harcamaları çarpanı* ölçüsünde artış gösterir:

$$\text{Kamu Harcamaları Çarpanı} \equiv \frac{1}{MPS}$$

Kamu harcamaları değişimi denge gelir düzeyini aynı yönde değiştirirken vergilerdeki değişimler tersi yönde değişime neden olur. Net vergideki azalışın denge toplam gelir düzeyini ne ölçüde artıracığını *vergi çarpanı* belirler:

$$\text{Vergi Çarpanı} \equiv -\frac{MPC}{MPS}$$

Denge toplam gelir düzeyinin yükseltilmesinde kamu harcamalarının artırılması vergilerin azaltılmasından daha etkili olmaktadır.

Denk bütçe çarpanı, toplam gelir düzeyindeki değişimin kamu harcamalarındaki değişime oranının 1'e eşit olmasıdır. Hükümet toplam gelir düzeyini bütçe açığına yol açmadan artırmak istediğinde, kamu harcamaları artışına eşdeğer miktarda vergiyi artırmalıdır. Denk bütçe politikası altında yürütülecek olan bir kamu harcama artışı, söz konusu artış ölçüsünde toplam gelir artışına neden olur (çarpan 1'dir).

Dışa Açık Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Bir ülkenin, yurtdışıyla yaptığı mal-hizmet alım ve satımları, turizmde elde edilen gelirler, sermaye akımları gibi yurtdışıyla gerçekleştirdiği iktisadi işlemleri, *ödemeler bilançosu* adını verdiğimiz bir muhasebe kaydıyla kayıt altında tutulur.

Ödemeler dengesi iki ana kalemden oluşur:

- Cari işlemler dengesi ile
- Sermaye ve finans işlemleri dengesi.

Cari işlemler dengesinin;

- En önemli alt kalemi yurtdışıyla mal alım-satımı yani ihracat (X) ve ithalattır (M).
- Cari işlemler dengesinin ikinci önemli alt kalemi hizmet alım satımlarıdır.
- Üçüncü alt kalem yatırımdır (varlık satın alınması).
- Cari işlemler dengesinin dördüncü alt kalemi transferlerdir.

Cari işlemler dengesinin ikinci önemli ana kalemi *sermaye ve finans hesabıdır*.

Net ihracat; bir ekonomide toplam ihracattan (X) toplam ithalatın (M) çıkarılmasıyla elde edilen değerdir.

$$NX = X - M$$

Dışa açık bir ekonomide toplam harcamalar;

$$AE = C + I + G + X - M \text{ dir.}$$

Dışa açık ekonomide çarpan;

$$\text{Çarpan} \equiv \frac{1}{1 - MPC + MPM}$$

şeklinde ifade edilir.

Toplam Talep (AD) ve Toplam Harcamalar Arasındaki İlişki

Ekonomide fiyatlar değişiyorsa, sahip olduğumuz varlıkların değeri, yani satın alma gücü de değişiyor demektir. Ekonominin genel fiyatlar düzeyinin yükselmesi satın alma gücünün düşmesi anlamına gelir ve toplam harcamalar azalır; fiyatlar genel düzeyi düşerse toplam talep düzeyi artar.

Para Politikasının Toplam Harcamalara Etkisi

Para politikasının toplam talep üzerinde ne ölçüde etkili olacağı faiz oranlarının para politikasına olan duyarlılığına, yatırım harcamalarının faiz oranına duyarlılığına ve harcama çarpanının büyüklüğüne bağlıdır. Genişletici para politikası faiz oranlarının düşmesine neden olur. Faiz oranlarındaki düşüş yatırım harcamalarını artırır. Yatırım harcamalarındaki bu artış da harcama doğrusunu (AE) sola doğru yani yukarı kaydırır.

Görelî Dış Ticaret Fiyatlarındaki Değişme ve Döviz Kurları

Döviz kuru sabitken, Türkiye'nin Almanya'ya ihraç ettiği malların fiyatlarının Almanya'da üretilen ve satılan aynı malların fiyatlarına göre yükselmesi, Türkiye'nin ihracatını azaltıcı etki yapar.

Üç farklı döviz kuru sistemi vardır; esnek, sabit ve gözetimli döviz kuru sistemleri.

Para yetkilileri ya da hükümetin döviz fiyatını artırmasına *devalüasyon* (döviz kurunun değerini düşürme), düşürmesine de *revalüasyon* (döviz kurunun değerini yükseltme) diyoruz.

Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi: Tasarruf-Yatırım Eşitliği Yaklaşımı

Toplam gelir, yurtiçinde üretilmiş olan mallara doğrudan harcanabilir. Buna *enjeksiyonlar* adı verilir. Yurt içinde veya yurtdışında elde edilmiş olan toplam gelir, doğrudan harcama biçiminde ekonomiye enjekte edilmekte, harcama döngüsüne katılmaktadır. Dışa açık ekonomide yurt içinde üretilen mallara yönelik dört ana harcama (enjeksiyon) kalemi şöyledir:

- Yurtiçindeki hane halklarının tüketimi,
- Yurt içindeki yatırım harcamaları,
- Kamu harcamaları ve
- Yurt dışında yaşayanların yapacağı harcamalar, yani ihracat.

Toplam gelirin ikinci kullanım şeklini ise yurt içinde üretilen mallara harcanmayan kısmı oluşturur. Hane halklarının tasarrufları, devlete ödenen net vergi ve yurt dışında üretilmiş olan malların satın alınması, yani ithalat kalemleri nedeniyle gelirin bir kısmı harcama döngüsünün dışına kaydırılmaktadır. Bunların toplamına da *sızıntılar* adı verilir. Denge halindeki bir ekonomide toplam sızıntılar toplam enjeksiyonlara eşittir. *İkiz açık*, bütçe açığı ve dış ticaret açığının birlikte görülmesi durumudur.

Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Kamunun yer almadığı dışa kapalı bir ekonomide toplam gelir (kaynak) hane halkları tarafından tüketim (C) ve tasarruf (S) olmak üzere iki şekilde kullanılır.

$$Y=C+S$$

$$C+S= C+I \text{ eşitliğini sadeleştirirsek } S=I \text{ olur.}$$

Tasarruflar (sızıntı) yatırıma (enjeksiyon) eşit olduğunda toplam gelir dengesi oluşur. Ekonomideki toplam gelir denge gelir düzeyinin üzerinde olursa tasarruf fazlalığı ve stok fazlalığı oluşur. Firmalar üretimlerini denge gelir düzeyi (veya tasarruf-yatırım eşitliği) elde edinceye kadar kısarlar. Gelir azaldıkça toplam tasarruflar azalır. Denge gelir düzeyinin aşağısında yer alan toplam gelir durumunda ise tersi yönde bir gelişme olur. Hane halkları, geleceklerini güvence altına almak amacıyla tasarruflarını artırdıkları zaman *tasarruf paradoksu* adı verilen durum ortaya çıkar. Tasarruflardaki bir artış sonucu, tasarruf eğrisi yukarı doğru kayar. Bunun sonucunda, tüketim azalır ve çarpan etkisiyle denge milli gelir düzeyi düşer. Hane halklarının tasarruflarını artırma arzusuna karşın ekonomide hem çıktı hem de gelir düzeyinde bir azalma yaşanmış ancak tasarruflar aynı düzeyde kalmıştır (S:173, Şekil 6.15). Tasarruf paradoksunun oluşma şiddeti, tasarrufların ne ölçüde yatırımlara aktarıldığına bağlıdır. Tasarruflar ne kadar çok yatırımı finanse ederse, denge toplam gelirin azalma şiddeti o ölçüde düşük olacaktır.

Tasarruf-Yatırım Eşitliği Yaklaşımına Kamu Kesiminin Eklenmesi

Kamu kesiminin yer aldığı kapalı ekonomide tasarruf yatırım dengesi kamunun bütçe dengesine eşit olduğunda toplam gelir dengesi oluşur.

$$C+S+T=C+I+G$$

Denk bütçe politikası izlendiğinde gelir düzeyi denge toplam gelir düzeyinin üzerinde ise tasarruf fazlası vardır. Ekonomideki üretim (gelir) azalır, gelirdeki düşmeye bağlı olarak tasarruflar düşer. Bu süreç toplam gelir dengesi oluşuncaya kadar devam eder.

Dışa Açık Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

$$C+S+T+M=C+I+G+X$$

eşitliği sadeleştirse

$$S+T+M=I+G+X \text{ olur.}$$

Denge toplam gelir düzeyinde eğer devlet bütçesi dengedeysen, net dış sermaye akımı dış ticaret dengesine eşittir. Açık ekonomi modelinde ülke bir dış ticaret açığına sahipse, ekonomide dengenin oluşabilmesi için yurt dışından dış ticaret açığı ölçüsünde bir sermaye girişine gerek duyulabilir.

İkiz açıklar durumunda (hem devlet bütçesi açığının hem de dış ticaret açığının aynı anda gerçekleşmesi), açıkların finanse edilebilmesi için ülke daha çok yurt dışı finansmana ihtiyaç duyar. Dış ticaret ve uluslararası sermaye akımlarına serbestçe açılmış olan ve esnek döviz kuru sistemini uygulayan ekonomilerde, gerekli olan yurtdışı tasarruf fazlaları döviz kuru ve faiz oranlarındaki değişmelerin etkisiyle kendiliğinden hareket ederek açıkları finanse edecektir.

Giriş

Makro iktisat alanını anlayabilmek için kullanılan en temel modellerden birisi AD-AS Modelidir. Temel değişkenler artık bir ülke için fiyatlar genel seviyesi ve reel milli gelir seviyesi olmuştur. Ancak AD-AS Modelinin, bu iki temel değişkenden başka, politika ve diğer anahtar değişkenleri olmadan makro denge ve makroekonomik olay ve olguları açıklaması da yetersiz olacaktır.

Toplam Talep

Toplam talep, bir zaman dönemi boyunca ekonomideki tüm harcamaların toplamıdır. Toplam talep AD kısaltması ile kullanılır. Toplam talebi oluşturan harcama bileşenleri;

- Tüketim
- Yatırım
- Kamu ve net ihracat harcamalarıdır.

Toplam Talep Eğrisi, her fiyat seviyesinden hanehalkları, firmalar ve hükümetin satın almak istediği mal ve hizmetlerin miktarını gösterir. Toplam talep eğrisi negatif eğimlidir (S:184, Şekil 7.1) ve bu eğimi açıklamaya yönelik 3 etki vardır:

1. *Servet:* Tüketim ve fiyat arasındaki ilişki olup fiyatlar düştüğünde tüketicinin daha zengin hissetmesi ve öylece daha fazla tüketime yönelmesidir. Tüketicinin artması talebin artması anlamına gelmektedir (S:185, Şekil 7.2).
2. *Faiz Oranı:* Fiyat düzeyi ve yatırım arasındaki ilişki olup daha düşük fiyat seviyesi daha düşük faiz oranı anlamına gelir ve yatırım mallarına daha fazla harcama yapılmasını sağlar. Böylece toplam talepte artış meydana gelir (S:186, Şekil 7.3).
3. *Döviz Kuru:* Fiyat düzeyi ve net ihracat arasındaki ilişkidir. Türkiye’de fiyatların düşmesi faiz oranlarını düşürecek, faiz oranlarının düşmesi Türk Lirası’nın diğer ülke para birimlerine göre değer kaybetmesine sebep olacak ve değer kaybı ise net ihracat rakamlarını olumlu yönde etkileyecektir. Böylece toplam talepte artış meydana gelir (S:187, Şekil 7.4).

GSYH’yı oluşturan 4 bileşeni harekete geçirecek nedenler AD eğrisinin kaymasına yol açacaktır. Toplam talep belirleyicileri, tüketim, yatırım, kamu ve net ihracat harcamalarıdır. Bu belirleyicilerden birindeki değişim, toplam talep eğrisinde kaymaya yol açar. AD eğrisinde kaymaya sebep olabilecek faktörler 3 ana başlık altında toplanabilir (S:190, Şekil 7.8; S:191, Şekil 7.9; S:192, Şekil 7.10 ve S:193, Şekil 7.11):

1. Beklentiler,
2. Yabancıların milli gelir ve fiyat düzeyleri,
3. Hükümetin izleyeceği politikalarıdır.

Beklentiler: Hanehalkları gelecekteki gelirlerinde artış bekliyorsa daha az tasarruf edip daha çok tüketim yapar. Bu durum toplam talebin artmasına, toplam talep eğrisinin sağa kaymasına yol açar. Tam tersi durumda, hanehalkları

gelecekteki gelirlerinde azalış bekliyorsa daha çok tasarruflar edip daha az tüketim yaparlar, toplam talep azalır, toplam talep eğrisi sola kayar. Benzer şekilde gelecekte fiyatların artışı bekleniyorsa ya da başka bir ifadeyle enflasyon oranında artış bekleniyorsa talep artacak AD eğrisi sağa kayacaktır. Tam tersi durumda enflasyon oranında azalış bekleniyorsa talep azalacak AD eğrisi sola kayacaktır.

Hanehalklarının beklentilerinin yanında firmaların da beklentileri vardır. Firmalar gelecekte ekonomiden olumlu beklentileri var ise yatırım harcamaları artacak, yatırım harcamaları talebi arttıracak, AD eğrisi sağa doğru kayacaktır. Tersisi durumda yatırım harcamaları azalacak, talep azalacak, AD eğrisi sola doğru kayacaktır.

Yabancı gelirleri ve döviz kuru: Döviz kuru arttığında yerli ürünler diğer ülkeler için daha ucuz olduğu anlamına gelir, talep artar ve AD eğrisi sağa doğru kayar. Döviz kuru düştüğünde ise yerli ürünler diğer ülkeler için pahalı olduğu anlamına gelir, talep azalır ve AD eğrisi sola kayar.

Dış dünyanın gelirlerinde ki artış talebi arttıracak ve AD eğrisi sağa kayacaktır. Tersisi durumda yabancı ülkelerin ekonomik durgunluk ya da daralma yaşamaması durumunda talep azalacak ve AD eğrisi sola kayacaktır.

Vergiler ve transfer harcamalar: Devletin maliye politikalarının en bilinen araçları vergiler ve transfer harcamalarıdır. Kamu harcamalarının artırılması talebi arttıracak ve AD eğrisini sağa kaydıracaktır. Devlet vergi oranını azaltırsa talep artacak ve AD eğrisi yine sağa kayacaktır. Benzer şekilde transfer harcamalarının (emeklilere ödenen aylık ücret gibi) artırılması hane halkının gelirini arttıracığından dolayı talebi arttıracak ve AD eğrisini sola kaydıracaktır. Tersisi bir durum, diğer bir deyişle vergilerde artış ve transfer harcamalarında azalma talebi azaltacak ve AD eğrisini sola kaydıracaktır.

Faiz oranı: Merkez bankalarının ekonomideki para miktarını arttırmaları, faiz oranlarını düşüreceklerdir. Faiz oranlarının düşmesi borçlanmanın artmasını, borçlanmanın artması yatırımın artmasını, yatırımın artması ise talebin artmasını sağlar. Bu durumda AD eğrisi sağa kayacaktır. Tersisi durumda, sıkı para politikası ile para arzı azaltıldığında yukarıdaki sonuçların tam tersi açığa çıkar.

Negatif eğimli AD eğrisi ile toplam harcamalar modeli arasında direkt bir bağlantı kurmak mümkündür (S:194, Şekil 7.12). Diğer her şey değişmemiş kabulü ile fiyatlar genel seviyesindeki artışlar reel seviyenin azalmasına yol açacaktır. Bu durumda hanehalkları tüketim harcamalarında kısıntıya gider. Fiyatların yükselmesi beraberinde fiyat oranları artışlarını getirir. Bu da yatırım harcamalarını ve faiz oranlarına duyarlı dayanıklı tüketim harcamalarını azaltır. Fiyat artışları yerli malları diğer ülkelerin mallarına göre pahalı kılacağından, yabancıların yerli mallara olan talebi azalır. Yani, ihracat ve dolayısı ile net ihracat harcamaları düşer. Bu durumda toplam harcamalar (AE) ve denge milli gelir azalır.

Toplam talebi oluşturan 4 harcama bileşeni aynı zamanda toplam harcamalar modelinin de önemli parçalarıdır. Bu yüzden, tüketim, yatırım, kamu ve net ihracat harcamalarında meydana gelecek bir değişiklik hem AE eğrisinde hem de AD eğrisinde bir kaymaya neden olacaktır (S:195, Şekil 7.13). Özetle, toplam harcamalarda artış toplam talebi arttırırken, toplam harcamalarda düşüş toplam talebi azaltır ve AD eğrisini sola kaydırır.

Toplam Arz

Toplam Arz Eğrisi (AS) her fiyat seviyesinden firmaların üretip sarmak istediği mal ve hizmetlerin miktarını gösterir. Kısa dönemli toplam arz eğrisi (SRAS) ve uzun dönemli toplam arz eğrisi (LRAS) olarak ikiye ayrılır.

Toplam arz ilişkisinin temel faktörleri şunlardır:

- Kaynak Fiyatları:** Son çıktıyı üretecek firmalar için girdi fiyatları önemlidir. Bu sebeple girdi fiyatlarında bir artış, firmalar için maliyet artışı anlamı taşıyacağından üretim miktarı ve dolayısıyla makroekonomideki toplam arz miktarı azalacaktır.
- Teknoloji:** Gelişen teknoloji ile aynı miktardaki ürün daha kısa sürede üretilebilmekte dolayısı ile toplam arz artmaktadır.
- Beklentiler:** Gelecekte çıktı fiyatlarında bir artış bekleniyorsa hem firmalar gelecekte arz edebilmek için bugünkü arzı kısarlar hem de gelecekteki fiyat artışı beklentisi girdi fiyatlarını yükselteceğinden toplam arzın kısılmasına sebep olur.

Bu üç temel belirleyicisinin toplam arz üzerinde çeşitli etkileri olabilmektedir (S:196, Şekil 7.15).

Kısa dönemde fiyatlar arttıkça firmalar karlarını arttırabilmek için arzlarını arttıracaklardır. Dolayısıyla kısa dönem toplam arz eğrisi yukarı doğru eğimli olacaktır. Yani kısa dönem arz miktarı ile fiyat düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır (S:197, Şekil 7.16). Piyasada fiyatların olan bitene yanıt veremeyeceği kadar kısa dönem anlık olarak tanımlanır ve bu dönemdeki arz eğrisi yatay olup “anlık toplam arz eğrisi” olarak adlandırılır (S:197, Şekil 7.17).

Çok kısa ya da anlık dönem firmalarının buldukları sektör ve yapılarına bağlı olarak birkaç gün ya da birkaç ay olabilir. Önemli olan bu süre boyunca hem girdi hem de çıktı fiyatlarında değişikliğin olmamasıdır. Girdi fiyatlarının sabitliği yapılan sözleşmelerle sağlanır. Üretim maliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturan ücretler de yine benzer şekilde sözleşmeler ile sabitlenir. Çok kısa dönemde fiyatların sabitliği de müşteriler ile yapılan anlaşmalar ile sağlanır. Menü fiyatları, liste fiyatı ya da katalog fiyatı günlük hayatımızda sıklıkla duyulan terimlerdir. Bunların her biri çok kısa dönemde fiyatların sabitliği için iyi örneklerdir.

Kısa dönemde firmaların üretim süreçlerinin kapasitelerine göre idare edilebilirliği önemlidir. Tam istihdamın altında kullanılmayan kapasite ve kaynaklar toplam arzı sorunsuz arttırmakta imkan sağlayacaktır. Diğer taraftan tam istihdam

düzeyinin üzerinde toplam arzı arttırmak o kadar kolay olmayacaktır. Çünkü daha fazla emek kullanarak üretim arttırma şansı kalmamıştır.

Kısa dönemli AS eğrisinin ifade ettiği ilişkide fiyatlar genel seviyesi ile arz edilen miktar arasında doğru yönlü bir etkileşim söz konusudur. Bu aynı yönlü ilişkiyi açıklamaya çalışan üç temel teori vardır:

- Yanlış Algılamalar Teorisi:** Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen değişimler, arz edenleri geçici olarak yanıltabilir. Düşük fiyatlar genel seviyesi göreceli fiyatlar üzerinde yanlış algıya yol açabilir. Bu yanlış algılamaya arz edenlerin arz ettikleri miktarları azaltmaya yöneltebilir.
- Yapışkan Ücret Teorisi:** Bu teori, firmalar ve işçilerin ücretler hakkında sözleşme üzerinde anlaşıldığı yani ücretlerin sabitlendiği kabulüne dayanır. Sabit ücretler söz konusu iken artan fiyatlar firmalar için daha fazla kar olasılığı yaratacaktır. Bu durumda firmalar artan fiyatlara reel çıktı miktarını arttırarak cevap vereceklerdir.
- Yapışkan Fiyat Teorisi:** Bu teori, firmaların ürünlerine ait fiyatların piyasada olup bitene anında cevap verememesi varsayımına dayanır. Sebepleri;
 - “Firmalar ile müşteriler arasında yapılan uzun dönemli anlaşmalar,
 - Menü maliyetleri ve
 - Firmalar fiyatlarda çok sık değişiklik yaparak müşterilerine rahatsızlık verip onları kaybetmek istemez” şeklinde sıralanabilir.

Toplam arz eğrisi kısa dönemde pozitif eğimlidir. Fiyatlar genel düzeyinde bir artış, toplam arz miktarını arttırır.

Anlık toplam eğrisinde hem girdi hem de çıktı fiyatları sabittir.

Kısa dönemli arzın artmasına ya da azalmasına yol açan faktörler (S:199, Şekil 7.18) şunlardır:

- Ücret oranları:** Emeğe ödenen ücretlerde artış maliyet artışına bu da toplam arzda düşüşe yol açacaktır. Sonuçta SRAS eğrisi sola doğru kayacaktır.
- Emek dışı girdi fiyatlarında değişiklik: Her ne kadar kısa dönem üretim sürecinde emek hariç diğer girdiler sabit kabul edilse de bu girdilerin fiyatlarında meydana gelecek bir artış toplam arzın azalmasına sebep olacaktır. Bu girdilerin fiyat artışına en güzel örnek petrol fiyatlarının artmasıdır.
- Verimlilik:** Emek veya diğer girdilerin verimlilik artışı sağlamaları durumunda toplam arz artacak ve SRAS eğrisi sağa doğru kayacaktır.
- Arz şokları:** Bu şoklar olumlu veya olumsuz ekonomik sonuç doğurmalarına göre yararlı veya

ters arz şokları diye iki gruba ayrılır. Ters arz şokları SRAS eğrisinin sola kaymasına neden olacaktır. İklim koşullarında hiç beklenmedik ani bir aşırı durum, dünyada birçok ülkenin dahil olacağı savaş durumu ters arz şoklarına örnektir.

Kısa dönem arz eğrisinin yukarıda sıralanan nedenlere bağlı olarak sola veya sağa kayması mümkündür (S:200, Şekil 7.19).

Makroekonomi için uzun dönemde üretim açısından hem girdi hem de çıktı fiyatlarının tamamen esnek olduğu süre anlaşılır. Firma ve sektöre bağlı olarak birkaç hafta veya birkaç yıl olabilir. Uzun dönemli toplam arz eğrisi tam istihdam üretim düzeyinde sabittir.

Potansiyel GSYH: Tam istihdam düzeyindeki reel GSYH, kaynakların tam olarak kullanıldığında üretilen mal ve hizmetleri belirtir.

Sayfa 201'deki Şekil 7.20'de uzun dönem arz (LRAS) eğrisini görebilirsiniz. LRAS eğrisinin dikey konumda işaret ettiği çıktı miktarı, "potansiyel üretim (çıkıtı)" ve ya "tam istihdam üretimi (çıkıtısı)" olarak adlandırılır.

Uzun dönemde fiyat düzeyi ne olursa olsun, ekonomi tam istihdam düzeyinde üretim yapmaktadır. Yani uzun dönem toplam arz miktarı fiyat düzeyinden bağımsızdır.

Ekonomide doğal çıktı oranını etkileyecek herhangi bir hareket LRAS eğrisi için kayma anlamını taşıyacaktır. Bu kaymaya yol açacak nedenler şöyle sıralanabilir:

1. Emek ilişkili nedenler
2. Sermaye ilişkili nedenler
3. Doğal kaynak ilişkili nedenler
4. Teknolojik bilgi ilişkili nedenler

LRAS eğrisinin nasıl kayabileceğini ve bunun ne anlama geldiği Sayfa 202'deki Şekil 7.21'de açıklanmıştır.

SRAS eğrisinin sağa ya da sola kaymasına neden olan faktörler şunlardır:

- Ekonomik büyüme,
- Emek,
- Sermaye,
- Ara mal girdi fiyatlarındaki değişim.

Ekonomik büyüme ile SRAS ve LRAS eğrileri sağa kayar. Emek ve girdi fiyatlarının artması ile SRAS eğrisi sola kayar, LRAS eğrisi etkilenmez. Kısa dönem-Uzun dönem ilişkisi Sayfa 203'deki Şekil 7.22'de özetlenmiştir.

AD-AS Modelinin İşleyişi

AD-AS modeli çoğunlukla iktisadi dalgalanmaları açıklayabilmekte kullanılır. Ekonomideki kısa dönemli dalgalanmaları analiz etmek için oluşturulan temel modelde iki temel değişken kullanılır:

1. Ekonominin tamamının mal ve hizmet çıktısını ölçmek için reel GSYH ve
2. Ekonomideki genel fiyat düzeyi.

Makroekonomik dengenin tam istihdam düzeyinde gerçekleşmesi halinde ülkede politika yapıcılarının yeni bir ekonomi politikasına ihtiyaçları olmayacaktır. Bu durum kısa dönem ve uzun dönem dengelerinin çakışması halinde açığa çıkar (S:205, Şekil 7.23'ün sağ yarısı). Ancak enflasyonist ya da deflasyonist durumda tam istihdam düzeyinde dengenin sağlanabilmesi için yeni makroekonomi politikalarına ihtiyaç duyulacaktır.

Dengenin tam istihdam düzeyine getirilmesi için deflasyonist açık durumda ekonomik büyümeyi teşvik edici politikalara, enflasyonist açık durumda ise ekonomideki aşırı talebi daraltıcı politikalara ihtiyaç vardır.

Deflasyonist açık durumda (S:205, Şekil 7.24), tam istihdam düzeyinde kısa dönemli üretim miktarı yakalanamadığına göre ekonominin halen kullanılmayan kapasite ve üretim kaynakları var demektir. Özellikle emek faktörünün tam olarak istihdam edilemediği, ekonomide doğal işsizliğin yanı sıra konjonktürel işsizliğin de bulunduğu anlaşılır. Deflasyonist açık durumda potansiyel milli gelir kısa dönemli denge milli denge gelirinden daha fazladır.

Enflasyonist açık durumda (S:206, Şekil 7.25), kısa dönemli dengenin işaret ettiği fiili çıktı miktarı, ülkenin potansiyel çıktı miktarından fazladır. Enflasyonist açık, ekonomideki aşırı talebin sonucunda kaynakların üretim için aşırı şekilde kullanıldığını gösterir. İşsizlik açısından olayı ele aldığımızda konjonktürel işsizlik olmadığı gibi doğal işsizlikte düşmüştür. Ancak kaynakların aşırı kullanımı, kaynaklara olan talebi aşırı artırır ve bu da kaynak fiyatlarını yukarı doğru baskılar. Kaynak fiyatlarındaki bu artış çıktı fiyatlarına yansır ve enflasyona sebep olur.

Ekonomik daralma durumunda fiili milli gelir düzeyi, uzun dönemli denge düzeyinin altında gerçekleşiyor demektir. Daralma;

- Talep şoku (S:207, Şekil 7.26) veya
- Arz şokundan (S:208, Şekil 7.27) dolayı açığa çıkabilir.

Temel AD-AS modeli, fiyatlar genel düzeyinin iş dünyası karar vericilerinin seçimlerini nasıl etkilediği üzerinde durur. Enflasyon beklenilenden fazla ise daha yüksek fiyatlar genel düzeyi oluşacak, kar marjları artacak ve firmalar artan üretim miktarı ile karşılık verecektir. Enflasyon oranı beklenilenden daha düşük oranda gerçekleşti ise düşük fiyatlar genel seviyesi oluşacak, kar marjları umut vaat etmeyecek ve firmalar için karar vericiler daha düşük üretim miktarları şeklinde seçim yapacaklardır.

Ekonomilerin kendi hallerine bırakıldığında doğru yolda ilerlemelerine yardımcı olan üç temel araç vardır:

1. Tüketim talebinin yarattığı olumlu hava,
2. Reel faiz oranlarındaki değişimler,
3. Üretim faktörlerinin reel fiyatlarında yaşanan değişimler.

Giriş

Ekonomi politikası, genel olarak makroekonomik dengelerin hangi yönde ve nasıl değiştirileceğine ilişkin yaklaşımları kapsayan daldır. Ekonomi politikasının alt dalları;

- Maliye politikası,
- Para politikası ve
- Gelirler politikası olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

Maliye politikası;

- Vergi,
- Borçlanma,
- Harcama ve
- Teşvik politikası gibi alt başlıklara ayrılır.

Para politikası;

- Para arzı,
- Döviz kuru,
- Karşılıklar ve
- Faiz politikası gibi alt başlıklara ayrılır.

Gelirler politikası ise

- Ücret ve
- Fiyat kontrollerini içerir.

Ekonomi politikalarının ulaşmaya çalıştığı öncelikli amaçlar;

- Tam istihdama ulaşmak,
- Üretimi arttırmak,
- Fiyat istikrarını sağlamak,
- ödemeler dengesini iyileştirmek ve
- adil bir gelir dağılımını gerçekleştirmektir.

İstikrar programları; hedefler, uygulama, süreç ve sonuçları açısından;

- Ortodoks,
- Heteredoks ve
- IMF tipi olmak üzere üç ana başlıkta incelenmektedir.

EKONOMİ POLİTİKASI TANIMI

Ekonomi politikası devletin belli ekonomik amaçlara ulaşmak için karar alması ve bu kararları uygulamasıdır. Ekonomiye devletin müdahalesinin olmamasını gerektiğini savunan klasik iktisat teorisi ve klasik doktrin, monetarist makro teori ve yeni klasik teoriye karşın devletin müdahalesinin gerekli olduğunu savunan genel teori de mevcuttur.

Başarılı bir ekonomi politikası uygulaması için gerekli temel şartlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- İlke ve amaçlar, kesin ve çelişkisiz olarak belirlenmeli,
- Belirlenen bu ilkelere bağlı kalınmalı,

- Mevcut duruma göre amacın optimal şekilde gerçekleşmesini sağlayacak araçlar kullanılmalı,
- Seçilecek araç mümkün olduğu kadar basit olmalıdır.

Ekonomi Politikası Amaçları

Ekonomi Politikasının temel amaçları;

- Fiyat istikrarını sağlamak,
- Tam istihdamı gerçekleştirmek,
- Yüksek büyüme hızları elde etmek,
- Ödemeler dengesini sağlamak,
- Gelir dağılımını iyileştirmek şeklinde sıralanabilir.

Fiyat istikrarı: Bir ekonomide ortalama fiyat düzeyinde sürekliliğin sağlanmasına fiyat istikrarı denir. Birinci önemli nokta “toptan eşya fiyat endeksleri” veya “tüketici fiyat endeksleri” ile ifade edilen genel fiyat düzeyidir. Tüketici eşya fiyat endeksi, bir ekonomideki genel fiyat düzeyini ve paranın satın alma gücündeki değişimleri belirlemek için seçilmiş malların toptan fiyatları izlenerek düzenlenen endekstir. İkinci önemli nokta fiyat endekslerindeki bu değişimin sürekli olmasıdır. Fiyat istikrarının sağlanmasından kastedilen enflasyon ve deflasyonla mücadeledir.

Gelişmiş ülkelerde fiyat istikrarının bozulması genellikle toplam talep ile toplam arz arasındaki dengesizlikten doğar ve sorunu çözmek için kısa vadeli politikalar yeterli olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise enflasyon yapısal nedenlere dayanmaktadır ve çözümü için uzun vadeli politikalar gereklidir. Bu yapısal nedenler sanayinin yeterince gelişmemiş olması, tarımsal üretimin yeterince modernize olmayışı ve kamu açıklarının neden olduğu mali baskılardır.

Tam istihdam: Geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır. **Geniş anlamda tam istihdam**, bir ülkedeki mevcut üretim faktörlerinin (emek, sermaye, toprak, girişimci) tamamının üretimde kullanılması durumudur. **Dar anlamda tam istihdam**, üretim faktörlerinden sadece emek faktörünün üretimde tam olarak kullanıldığı durumu ifade eder.

Tam istihdamın ekonomi politikası amaçları içerisinde yer alması 1921 ekonomik krizi sonucunda ekonominin kendi kendine dengeye ulaşmadığının görülmesi ve bunun sonucu olarak devletin belli politikalarla ekonomik çöküntülerin üstesinden gelebileceğini savunan yeni bir teorinin ortaya çıkmasıyla sağlanmıştır.

Ekonomik büyüme: Sermaye stoğundaki artış, teknolojik ilerleme, doğal kaynakların gelişimi ve üretim faktörleri kullanımında verimliliğin sağlanması sonucu reel milli gelirin yıllık olarak artmasına ekonomik büyüme denir. Bu artışın oransal büyüklüğüne de büyüme hızı denir.

Gelişmiş ülkeler sanayileşmelerini tamamladıkları, tarım sektörünü yeterince modernize ettikleri için nispeten düşük büyüme hızları ile yetinebilirler. Buna karşılık az

gelişmiş ülkeler ise sanayileşmelerini tamamlamak tarım kesimini modernize etmek ve tam istihdama ulaşmak için daha yüksek büyüme hızı sağlamak zorundadırlar.

Ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması: Belli bir dönemde (genellikle bir yıl) ülke ekonomisi ile diğer ülkeler arasında yapılan her türlü ödemenin durumunu gösteren bilançoya ödemeler bilançosu denir. Bir ekonomide hammadde yönünden aşırı dışa bağımlılığın olması, gösteriş nedeniyle lüks mallar ithalatının fazlalığı, sanayileşmelerini tamamlayamamış olmaları ve bu nedenle ihracat imkanlarının sınırlı olması gibi nedenler ödemeler dengesinde açıklara sebep olmaktadır.

Adil gelir dağılımının sağlanması: gelir dağılımı bir ekonomideki toplam gelirin üretim faktörleri ya da birey ve aileler arasındaki dağılımı şeklinde yorumlanabilir. Gelir dağılımının iyileştirilmesi bugünün az gelişmiş ülkelerinde hızlı kalkınmanın ön şartıdır. Bunun için iç Pazar genişletilip sanayi teşvik edilmelidir. Bu amaca ulaşmak için devletin elinde transfer ödemeleri, kamu harcamaları ve vergiler gibi maliye politikası araçlar ile istihdam, ücret ve fiyat gibi mali olmayan araçlar vardır.

Ekonomi Politikası Amaçları Arasındaki Çelişkiler

Ekonomi politikası amaçları her zaman birbirleriyle uyuşmaz. Tam istihdamın sağlanması amacı ile tam istihdam, fiyat istikrarı ile ekonomik büyüme, tam istihdam ve büyüme amacıyla ödemeler dengesinin sağlanması amacı birbiri ile çelişmektedir (S:221, Tablo 8,1).

Ekonomi Politikası Araçları

Bir ekonomide üretim-tüketim ve değişim faaliyetleri ekonomi politikasının amaç ve araçlarına göre şekillenmektedir. Ekonomik süreci istenen amaçlar doğrultusunda yönlendirici olan araç değişkenler genel olarak para, maliye ve gelirler politikası olarak gruplandırılabilir.

Para Politikası

Para politikası, belirli ekonomik amaçları gerçekleştirebilmek için merkez bankası tarafından para ve kredi koşullarını kontrol etmek üzere yapılan işlemlerdir.

Açık piyasa işlemleri: En geniş tanımıyla finansal enstrümanların (hazine bonosu ve devlet tahvil, merkez bankası senetleri ve birinci derece özel sektör senetleri) açık piyasada merkez bankası tarafından ya birincil piyasada ya da ikincil piyasada alınarak veya satılarak, bankacılık sisteminin toplam rezervlerini daraltarak veya genişleterek, nihai olarak üretilen para arzını etkileyebilmek olarak tanımlanabilir.

Reeskont politikası: Reeskontun anlamı ikinci kez iskontodur. Reeskont ticari bankaların iskonto ettikleri bir senedi, likidite sağlamak amacıyla merkez bankasında yeniden iskonto ettirmeleridir. Bu işlemler için merkez

bankası tarafından uygulanan faize ise reeskont faiz oranı denilmektedir. Piyasaların gelişmesi sonucu açık piyasa işlemlerinin etkinleşmesi ve modern merkez bankası anlayışı nedeniyle reeskont politikası artık çok aktif olarak kullanılan bir araç değildir.

Bankacılık sisteminde sağlanan reeskont kredileri üç temel amaç için kullanılmaktadır:

1. Mali açıdan güç durumdaki bankalara yardım etmek için,
2. Para ve kredi koşullarını kontrol etmek için,
3. Selektif kredi politikalarını etkilemek için.

Merkez bankası reeskont oranını yükseltirse para arzı kısalsı, tersi durumda para arzı artar.

Zorunlu karşılıklar: mevduat kabul eden finansal kurumlar topladıkları mevduatlara karşılık olarak bu mevduatların merkez bankası tarafından belirlenen oran kadarki kısmını merkez bankasında tutmakla yükümlüdürler. Bu ayrılan tutara zorunlu karşılık denir.

Zorunlu karşılık oranlarının değiştirilmesi, bankaların ödünç verebilecekleri fonların miktarlarını etkilemeyi amaçlayan ve fazla likiditenin sterilizasyonu için kullanılan bir para politikası aracıdır. Merkez bankası zorunlu karşılık oranını yükselterek bankaların kredi verme oranlarını daraltmakta ve merkez bankası nezdinde daha büyük bir hesap tutmaya zorlamaktadır. Sterilizasyon, merkez bankasının, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan para arzı artışını dengelemek için yaptıkları açık piyasa işlemidir. Örneğin merkez bankası döviz satın aldığı zaman para arzındaki artışı menkul değerler satışıyla piyasadan çekmeye çalışır. Bu şekilde döviz piyasasına yapılmış müdahaleyi sterilize etmiş olur.

Zorunlu karşılıkların temel fonksiyonları: Genel kabul görmüş beş temel fonksiyona sahiptir:

1. Bankacılık sisteminin riskinin azaltılması,
2. Para arzını ayarlamak,
3. Kısa vadeli faiz oranlarının istikrarına yardımcı olmak,
4. Likidite yönetimi,
5. Senyoraj geliri elde etmek.

Senyoraj: Paranın üretim maliyetiyle üzerinde yazılı değer arasındaki farktır. Devletler bu farkı kasalarına gelir olarak yazarak herhangi bir borçlanmaya vergi toplamaya ihtiyaç duymadan harcamalarının bir kısmını finanse edebilir.

Maliye Politikası

Maliye politikası, ekonomide ulaşılmış bulunan dengeyi korumak veya daha iyi bir dengeye geçmek ya da ortaya çıkan dengesizlik hallerini gidermek amacıyla kamu kesimi gelir, gider ve borçlanmalarını kullanarak uygulanan politikaların tümüdür. Temel olarak devlet bütçesi ile yürütülmektedir. Devlet bütçesi ise devlet gelirleri ve devlet harcama araçları olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Devlet maliye politikasını, açık

bütçe, denk bütçe ve bütçe fazlası biçiminde uygular. Devletin maliye politikası ile güttüğü amaçlar işsizliğin ve enflasyonun önlenerek ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi, dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi, kalkınma hızının yükseltilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması vs. biçiminde özetlenebilir. Maliye politikası iki biçimde uygulanabilir:

1. Otomatik stabilizatörler (dengeleyiciler) aracılığı ile
2. İsteğe bağlı politikaların devreye sokulması ile.

Otomatik dengeleyicilerin başında artan oranlı gelir vergileri gelmektedir. Fiyat istikrarının sağlanması ve ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi amaçlarına ulaşmak için kullanılabilir.

İsteğe bağlı mali politikalarından bir tanesi kamu harcamalarında değişikliğe gidilmesidir. Ekonomide bir durgunluk söz konusuysa ve buna bağlı olarak uzun dönem dengesinden uzaklaşmış ise kamu harcamalarının artırılması toplam talep eğrisini sağa kaydıracaktır (S:224, Şekil 8.1). Enflasyonist ortamda kamu harcamalarının azaltılması gerekir. Eğer ekonomi uzun süre dengesinden uzaklaşmış ise kamu harcamalarını kısılması toplam talep eğrisini sola kaydıracaktır (S:225, Şekil 8.2).

Gelirler Politikası

Gelirler politikası ile başlangıçta ortaya çıkan enflasyon hedef alınmakta, fiyat-ücret-fiyat sarmalının ortaya çıkması önlenmeye çalışılmaktadır. Ekonomik istikrarsızlıklara karşı mücadelede kullanılan para ve maliyet politikalarının bir tamamlayıcısı gibi görünen gelirler politikası, parasal ve mali sınırlandırmalar için bir araç değil, devletin normal nominal gelir artışını yavaşlatabilmesi için fiyat ve ücretler üzerine yaptığı müdahaleleri içermektedir.

İstikrar Programları

Ekonomik istikrar programı uygulamasının temel amacı istikrarsız olan ekonomik dengeyi istikrarlı hale getirmektir. Bu amaç ekonominin içinde bulunduğu duruma göre enflasyonla mücadele, işsizliği önleme, bütçe açığını azaltma, dış açık ve fazlalarını giderme şeklinde ifade edilmektedir. İstikrar programları, makroekonomik göstergelerde ortaya çıkan sapmaların düzeltilmesine yönelik olarak alınan önlemlerin bütünü olarak tanımlanabilir. İstikrar politikaları:

- Ortodoks,
- Heterodoks ve
- IMF tipi istikrar programları olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

Ortodoks istikrar programı: Bu programlarının ödemeler dengesini düzeltmek ve enflasyonu düşürmek gibi iki temel amacı bulunmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar Ortodoks politikalarıdır. Sıkı maliye ve para

politikalarının ekonomide daralma yaratmasıyla aşırı talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenir.

Kullanılan araçlar şunlardır:

- Sıkı para politikası,
- Kamu açıklarının azaltılması, kamu gelirinin artırılması,
- Döviz kurunun devalüasyonu,
- Fiyat kontrollerinin kaldırılması ve ücret kontrolleri,
- Sübvansiyonların kaldırılması.

Devalüasyon, milli paranın dış değerinin düşürülmesi yolu ile ithalatı pahalılandırıp, ihracatı ucuzlatmak ve böylece döviz girişini çıkışına göre hızlandırmaktır. Dış ödemelerinde açık veren, yani ihracı ithalatından az olan ülke, ulusal paranın dış değerini indirerek ihracatını artırıp ithalatını azaltabilir. Sonuç olarak da dış denge sağlanır ve açık kapanır.

Uygulanan ortodoks programlara bağlı olarak ulaşılmak istenen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

- Devalüasyon ile ihracat artarken ithalat daralacak ve buna bağlı olarak ödemeler dengesinde iyileşme sağlanacaktır.
- Sıkı para politikası, toplam talebi daraltacak ve fiyatlar üzerinde aşağı doğru baskı yapacaktır.
- Kamu harcamalarının daraltılması ile bütçe açığı azalacak ve bu açık nedeniyle ortaya çıkan parasal genişleme frenlenecektir.
- Ücretlerin kontrol altına alınması ile maliyetler düşecek, yurtiçi talep daralacak, buna karşılık ihracat imkanları artıp karlar yükselecektir.

Ortodoks programları başarısız olmaktadır.

Resesyon, ekonomik büyümenin belirli bir süre negatif ya da yavaş olmasıdır. Ekonomide atıl kapasitenin olması ya da ekonominin uzun vadeli büyüme oranından daha düşük oranda büyümesi olarak da tanımlanabilmektedir.

Heteredoks istikrar programı: Bu programların amacı, enflasyonu hızlı ve kalıcı bir şekilde düşürmektir. Genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmekte, istikrar programının inandırıcılığını da arttırmaktadır. Kronik enflasyon; uzun süren enflasyonun görece olarak yüksek bir platforma oturduğu ve enflasyona süreklilik kazandıracak mekanizmaların var olduğu durum olarak tanımlanmaktadır. Heteredoks unsurlar, çünkü enflasyon ile bugünkü enflasyon arasındaki bağlantıyı keserek, enflasyonist ataleti ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Heteredoks istikrar programlarının araçları: Heteredoks istikrar programı, ortodoks programın sıkı para, maliye ve sabit kur politikaları ile geçici fiyat ve ücret kontrolleri, bütçe açıklarının kapatılması amacıyla kamu kesiminin disipline sokulması ve parasal reform uygulamalarını içerir.

Heteredoks istikrar programının yürütülmesi;

- Fiyat ve ücretlerin dondurulması,
- Sabit döviz kuru,
- Mali disiplin ve parasal reform olmak üzere üç temel araca dayanmaktadır.

Ortodoks ve Heterodoks Programların Karşılaştırılması

Ortodoks istikrar programları ile Heterodoks istikrar programları arasındaki temel farklılıkları; *Amaçlar*, *Kullanılan politika araçları* ve *Performans yönünden* karşılaştırılabilir.

- a. Ortodoks programlarının amaçları;
 - Ödemeler bilançosunun sürekli olarak iyileştirilmesi,
 - Yurtiçi enflasyon oranının hızla düşürülmesi,
 - Kısa zamanda hiper enflasyonun hafifletilmesidir.

Buna karşın heteredoks programlarının temel amacı, yüksek enflasyonu ani ve hızlı bir şekilde durdurmaaktır.

- b. Ortodoks istikrar programları sıkı para politikası ve maliye politikasını tercih ederken; heteredoks istikrar politikaları sıkı maliye politikalarını hedeflemekte, ikinci aşamada genişletici para politikasına izin vermektedir.
- c. Ortodoks istikrar politikaları;
 - GSHM'nin büyüme oranını düşürür.
 - Endüstriyel büyüme oranını düşürür.
 - Ekonomide durgunluk ve işsizlik yaratır.

Heteredoks istikrar programlarında ise daha yüksek büyüme hızı ve daha az işsizlik elde edilmektedir.

IMF tipi istikrar programı: IMF tipi istikrar programları öncelikle bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin istikrarını sağlamaya yönelik koordineli bir para-maliye ve döviz kuru politikasını içermektedir. IMF destekli istikrar programlarının uygulanmasını gerekli kılan faktörlerden en önemlisi, dış ödemeler dengesinde ortaya çıkan açıklardır. Diğer bir neden de ekonomik istikrarı bozan bütçe açıklarıdır.

IMF, ödemeler dengesi krizine giren ülkelerin tekrar sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmaları sürecinde ülkelere finansal yardım sağlayan bir uluslararası kredi kuruluşudur.

IMF tipi istikrar programlarının içeriği aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Paranın devalüasyonu,
- Sıkı para politikası,
- Maliye politikası,
- Ticaretin serbestleştirilmesi,

- Ücretlerin kontrolü,
- Piyasa faiz oranlarının yükselmesi.